

1926 m. gruodžio 17 d. perversmo atmintis ir legitimacija tarpukario Lietuvoje

Dr. Kęstutis Kilinskas

Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Klaipėda, Herkaus Manto g. 84
El. p. kestutis.kilinskas@gmail.com

Straipsnis parengtas įgyvendinant Klaipėdos universiteto tiriamąjį projektą „Išgyventoji istorija“ Lietuvoje tarpukariu: tarp pasakojimų apie patirtis ir atminties politikos“. Projektui finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT) pagal mokslininkų grupių priemonę, sutarties Nr. S-MIP-19-40.

Anotacija. Straipsnyje analizuojama 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo atmintis ir viešasis diskursas tarpukario Lietuvoje. Publikacijoje atskleidžiamos prieštaros tarp subjektyvių įvykių liudininkų atsiminimų ir viešojo diskurso, kurį formavo po perversmo valdžioje atsidūrusios jėgos: Lietuvos tautininkų sąjunga, Lietuvos krikščionių demokratų partija ir jų satelitinės organizacijos bei kariuomenė.

Esminiai žodžiai: 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas, atmintis, legitimacija, minėjimai, šventės.

Abstract. Memory and public discourse of the 1926 December coup are analyzed in this publication. Author reveals difference and contradiction between memory of participants of the coup and public discourse shaped by Lithuanian nationalist union, Lithuanian Christian democratic party and military.

Keywords: *coup on 17 December 1926, memory, legitimacy, commemorations, celebrations.*

Įvadas

1926 m. gruodžio 17 d. yra tarsi tektoninis lūžis tarpukario Lietuvos politinėje istorijoje, žymintis demokratinės politinės santvarkos pabaigą ir autoritarinės kūrimo pradžią. Kaip pažymima Lietuvos istoriografijoje, tai buvo neteisėtas valdžios pakeitimo būdas, nusižengęs 1922 m. Konstitucijai¹, bei „smurtine kilme“² pasižymėjęs „teisėtų valstybės rūmų pamatų sugriovimas“.³ Tai reiškia, kad po perversmo jo organizatoriai ir vykdytojai susidūrė su legitimacijos problema.

Viešajame lygmenyje demokratinės valdžios nuvertimas jėga buvo legitimuotas remiantis Konstitucija⁴, kairiųjų partijų politikos kritika, polonizacijos bei bolševizacijos grėsme ir netgi bolševikų perversmo pavojumi.⁵ Lietuvos istoriografijoje pažymima, kad perversmo pateisinimo pagrindu buvo keturi sušaudyti komunistai⁶. Lietuvos istorikų tyrimuose taip pat aptinkame fragmentiškų duomenų, rodančių, jog gruodžio 17 d. buvo atmenama viešojoje erdvėje. L. Truska užsiminė apie gruodžio 17 d. minėjimo proga tautininkų sluoksniuose rengtas paskaitas.⁷ Fragmentiškų duomenų apie perversmo minėjimą suradome Aleksandro Merklio parašytoje A. Smetonos biografijoje.⁸ Gintauto Jakščio publikacijoje apie Karo mokyklos tradicijas teigiama, kad gruodžio 17 d. proga Karo mokykloje buvo rengiami „tradicioniai pavojai“.⁹ Šie istoriografiniai duomenys sudaro pagrindą aiškintis, ar bolševikų grėsmė, kuria buvo gąsdinta visuomenė 1926 m. pabaigoje, liko validžiu perversmo legitimumo argumentu autoritariniu laikotarpiu, ar atsirado ir kitų perversmo legitimaciją įrodančių argumentų. Siekiant atsakyti į šį

¹ KASPARAVIČIUS, Algimantas. LKP tikslai ir veikla III Seimo rinkimuose. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 1999, Nr. XLI, p. 24.

² RUDIS, Gediminas. *Autoritarizmo laikotarpis (1927–1939). Lietuvos istorija, Nepriklausomybė (1918–1940)*. T. X, d. I, D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičenonis, Vilnius, 2013, p. 559.

³ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 161.

⁴ RUDIS, Gediminas. *Autoritarizmo laikotarpis (1927–1939). Lietuvos istorija, Nepriklausomybė (1918–1940)*. T. X, d. I, D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičenonis, Vilnius, 2013, p. 559; ROMERIS, Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 214; STAKELIŪNAITĖ, Danutė. 1926 m. gruodžio 17 padarinių legalizavimas: Lietuvos valstiečių liaudininkų vadovybės pozicija. *Lietuvos Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 1999, Nr. XLI, p. 34–39; KUODIS, Modestas. *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940*. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 90–98; LOPATA, Raimundas. *Authoritarian Regime in Interwar Lithuania: Circumstances, Legitimation, Conception. Autoritarinis režimas tarpukario Lietuvoje: aplinkybės, legitimacija, koncepcija*. Vilnius, 1998.

⁵ EIDINTAS, Alfonsas. *A. Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012, p. 178.

⁶ TAMOŠAITIS, Mindaugas; SVARAUSKAS Artūras. *Nuo Kazio Griniaus iki Antano Smetonos valdžios ir opozicijos santykiai Lietuvoje 1926–1940 m.* Vilnius, 2004, p. 126

⁷ TRUSKA Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 321.

⁸ MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Vilnius, 2017, p. 407.

⁹ JAKŠTYS, Gintautas. Lietuvos karo mokyklos tradicijos 1919–1940. *Karo archyvas*, 2015, Nr. XXX, p. 289–316.

klausimą, reikia leisti į platesnę perversmo atminties ir legitimacijos analizę bei iširti, kaip perversmą atminė ir legitimavo jį organizavusios, įvykdžiusios ir po perversmo į valdžią atėjusios jėgos – tautininkai, krikščionys demokratai ir kariuomenė¹⁰. Kadangi būtent jos buvo suinteresuotos pagrįsti ir legitimuoti neteisėtą bei nedemokratinę valdžios nuvertimo veiksmą ir kariuomenės atveju sulaužytą priesaiką valstybei.

Imtis nagrinėti perversmo atmintį skatina ir tai, kad Lietuvos istoriografijoje nuodugnai ištyrinėtos perversmo priežastys¹¹, eiga, karininkų, tautininkų ir krikščionių demokratų partijų vaidmuo, užsienio valstybių požiūris¹², tačiau gruodžio 17 d. perversmo atmintis tarpukariu išlieka nuodugniau neanalizuota. Didesnės apimties publikaciją, kurią galime priskirti perversmo atminties tyrimų laukui, parengė Algis Povilas Kasperavičius, kuris išnagrinėjo vieno iš perversmo organizatorių ir dalyvių plk. Vlodo Skorupskio 1930 m. Prancūzijoje išleistus atsiminimus apie Nepriklausomybės kovas ir gruodžio 17 d. perversmą.¹³

Šio tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, kaip perversmą organizavę ir įvykdę socialiniai aktoriai atminė ir legitimavo gruodžio 17 d. perversmą. Tyrimo tikslui realizuoti išsikėlėme tris uždavinius: a) Išanalizuoti perversmo dalyvių prisiminimus ir vertinimus viešosiose kalbose. b) Išnagrinėti, LTS, LKDP bei kariuomenės viešai komunikuosius perversmo pasakojimus ir jų reikšmes. c) Nustatyti, kaip perversmo dalyvių prisiminimai ir vertinimai sutapo su perversmo legitimacijos argumentais. Tyrimas remiasi prielaida, kad tik dalį atsiminimuose užfiksuotų reikšmių bandoma reprezentuoti ir galiausiai dar mažesnę jų dalis patenka į viešo atminimo lygmenį.¹⁴ Kitaip tariant, tyrime mėginama atsakyti į klausimą, kaip perversmo dalyvių patirtys sutapo su reikšmėmis, kurios buvo komunikuojamos viešai ir buvo naudojamos perversmo legitimacijai? Ši prielaida padiktavo tyrimo struktūrą, kuriame pirmiausia siekiama išnagrinėti perversmo organizatorių ir vykdytojų prisiminimus, po to pereinti prie perversmą įvykdžiusių socialinių aktorių: kariuomenės, LTS ir jos jaunimo organizacijų bei LKDP viešai komunikuojamų perversmo pasakojimų ir reikšmių nagrinėjimo. Būtina pabrėžti, kad visiems analizuojamiems socialiniams aktoriams būdinga tai, kad jie visi dalyvavo įvykdant perversmą ir atminties konstravimo ir viešo komunikavimo procesuose po jo. Lietuvos istoriografijoje nurodoma, kad perversmą organizavo LTS, LKDP nariai, jiems uoliai talkino „neo lituanai“ ir

¹⁰ ŠVOBA, Jonas. *Seiminė ir Prezidentinė Lietuva*. Vilnius, 1990, p. 155–158.

¹¹ VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose 1927–1940*. Vilnius, 2004; BUTKUS, Zenonas. Jei opozicija gauna paramą iš svetur. *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8–9, p. 80–84.

¹² KASPARAVIČIUS, Algimantas. 1926-ųjų gruodžio 17-osios prielaidų eskizai. Valstybės vidaus ir užsienio politinių problemų sanglauda. *Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1999, p. 540–551.

¹³ KASPARAVIČIUS, Algis Povilas. *Vlodo Skorupskio liudijimai apie gruodžio septynioliktosios perversmą. Lietuvos III Seimas – 1926–1927 išbandymų metai*. Sud. S. Kaubrys, A. Vyšniauskas. Vilnius, 2013, p. 79–92.

¹⁴ SAFRONOVAS, Vasilijus; JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAREIKIS, Vygantas; VITKUS Hektoras. *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*. Klaipėda, 2018, p. 111.

studentai¹⁵, būtent todėl tyrimas apima LTS jaunimo organizacijas. Kadangi įmanoma identifikuoti tik aukščiausio rango ir labiausiai prie perversmo prisidėjusius karininkus, atminties ir legitimacijos procesus pasirinkta tirti kariuomenės komunikacinėje terpėje. Lietuvos istoriografijoje nenurodoma, kad Lietuvos šaulių sąjunga tiesiogiai prisidėjo prie perversmo organizavimo ir įvykdymo¹⁶, todėl jos dalyvavimas atminties ir legitimacijos procesuose paliečiamas tik epizodiškai, ten, kur ji buvo viešų minėjimų dalyvė.

Siekdami kuo aiškiau susieti socialinių aktorių komunikuojamas atminties reikšmes, naudosisime *komunikacinės terpės* sąvoką.¹⁷ Sąvoka *legitimacija* apibrėžiama kaip elgesio pateisinimas, pagrindimas ir pastangos suteikti svaresnę argumentaciją įvykiams, idėjoms ir deklaracijoms.¹⁸ Tyrime pasitelkėme *komunikacinės* ir *kolektyvinės atminties* sąvokas. *Komunikacine atmintimi* vadiname kolektyvinės atminties registrą, kuris susieja individą su jo artimiausia aplinka. Tai maždaug trijų keturių vidutinių kartų gyvenimo laikotarpiu besiformuojantys, tarpusavio komunikacija palaikomi atsiminimai, kurie nėra fiksuoti ir ritualizuoti. *Kultūrine atmintimi* J. Assmanas apibrėžė atmintį, susiejančią individą su kultūra, kuriai jis priklauso. Tokie atsiminimai palaikomi organizuotomis, institucionalizuotomis ir ceremonizuotomis komunikacijos formomis kaip ritualas, ceremonija arba šventė.¹⁹

Tyrime panaudotus istorinius šaltinius galime suskirstyti į tris grupes: a) periodiką; b) archyvinius šaltinius; c) publikuotus atsiminimus. Kadangi tyrimas nukreiptas į viešosios komunikacijos analizę, daugiausia pasinaudota tarpukario Lietuvos laikraščiuose išspausdintais straipsniais, kuriuose aprašytos gruodžio 17 d. minėjimo ceremonijos, išspausdintos jų dalyvių kalbos, atsiminimai ar įvykių vertinimai. Tautininkų režimo formuojama perversmo atmintis rekonstruota remiantis valstybės oficiozuose „Lietuva“ ir „Lietuvos aidas“ publikuotais straipsniais apie gruodžio 17 d. minėjimo ceremonijas, perversmo dalyvių atsiminimais, Prezidento, Ministro Pirmininko ir karininkų kalbomis bei sveikinimais. Šiauliuose vykę gruodžio 17 d. minėjimai ir jų organizavimas gana išsamiai aprašyti „Mūsų krašto“ laikraštyje. Studentų tautininkų organizuotos atminimo akcijos ir jų metu komunikotos reikšmės išanalizuotos remiantis studentų tautininkų leidžiamu „Akademiko“, o Jaunosios Lietuvos – „Jaunosios kartos“ laikraščiais. Krikščionių demokratų „Ryto“, „XX amžiaus“ straipsniai sudarė prielaidas nustatyti krikščionių demokratų partijos atmintį ir jos reikšmes perversmo atžvilgiu.

¹⁵ ŠVOBA, Jonas. *Seiminė ir Prezidentinė Lietuva*. Vilnius, 1990, p. 158.

¹⁶ NEFAS, Mindaugas. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Vilnius, 2019, p. 389.

¹⁷ SAFRONOVAS, Vasilijus. *Praeitis kaip konflikto šaltinis*. Vilnius, 2011, p. 30.

¹⁸ REYES, Anthony. Strategies of legitimization in political discourse: from words to actions. *Discourse and Society*, 22(6), 2011, p. 781.

¹⁹ SAFRONOVAS, Vasilijus. *Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo modernųjų laikų tyrimams problemos. Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo*. Sud. A. Nikžentaitis. Vilnius, 2011, p. 45–46.

Kariuomenės komunikacinėje terpėje organizuoti minėjimai ir jų metu komunikuotos reikšmės išsamiai aprašytos žurnaluose „Karys“, „Kardas“ ir „Trimitas“.

Lietuvos centrinio valstybės archyvo Užsienio reikalų ministerijos fonde (f. 383) saugomi susirašinėjimo su Lietuvos pasiuntinybe Paryžiuje dokumentai padėjo nustatyti plk. V. Skorupskio išstūmimo iš viešosios erdvės aplinkybes, o Vyriausiojo štabo fonde (f. 929) surasti dokumentai – gruodžio 17 d. minėjimų Lietuvos karininkų ramovėje organizatorius, programas ir dalyvius. Nors ir ribotai, tyrime taip pat remtasi publikuotais perversmo dalyvių ir organizatorių plk. V. Skorupskio²⁰ bei minėjimo ceremonijas reflektavusio Jono Simono Urbono²¹ atsiminimais.

Tautininkų siekiai suvaldyti viešąją erdvę nuo jiems nepalankių atminties reikšmių

A. P. Kasperavičius pastebėjo, kad karininkai, perversmų organizatoriai atsiminimų apie perversmą neparašė arba jį tik trumpai paminėdavo be jokių vertinimų.²² Vienintelė išimtis buvo 1930 m. plk. V. Skorupskio Prancūzijos leidykloje „Charles-Lavauzelle & Co“ išleista knyga „Vienos tautos prisikėlimas 1918–1927 m. Karinių įvykių liudytojo prisiminimai“²³. Jos autorius atsiminimų šeštajame skyriuje aprašė pasirengimą gruodžio 17-osios perversmui ir jo eigą. Atsiminimuose plk. V. Skorupskis aktualizavo socialistų pergalę III Seimo rinkimuose, netvarką ir suirutę kariuomenėje, išsamiai aprašė, kaip kartu su gen. P. Plechavičiumi ir gen. ltn. K. Ladyga apsisprendė daryti perversmą, sukūrė slaptą trejetų organizaciją kariuomenėje, apie rengiamą perversmą informavo Antaną Merkį. Plk. V. Skorupskis išsamiai apibūdino, kaip buvo užimtas Vyriausiasis štabas, suimti ministrai, išvaikytas Seimas, pavaizdavo nesėkmingus Vyriausiojo štabo viršininko plk. Kazio Škirpos ir I Karo apygardos vado plk. Aleksandro Jakaičio mėginimus inspiruoti pasipriešinimą perversmininkams. Svarbu tai, kad plk. V. Skorupskis atvirai pabrėžė, jog žygis nuvertė teisėtą, konstitucinę vyriausybę.²⁴ Tai buvo vieninteliai atsiminimai, kuriuose nuodugniai išdėstyta perversmo eiga, įvardyti jo organizatoriai ir be užuolankų pateiktas teisinis šio žingsnio įvertinimas, kaip pamatysime vėliau, plk. V. Skorupskio atsiminimai prieštaravo tautininkų komunikuojamoms perversmo reikšmėms.

²⁰ SKORUPSKIS, Vladas. *La Resurrection L' un peuple 1918–1927. Souvenirs d'un témoin des événements militaires en Lithuanie*. Paris: Charles-Lavauzelle & Co, 1930.

²¹ URBONAS, Simonas Jonas. *Kariūno atsiminimai*. Kaunas, 1931.

²² KASPERAVIČIUS, Algis Povilas. *Vlado Skorupskio liudijimai apie gruodžio septynioliktosios perversmą. Lietuvos III Seimas – 1926–1927 išbandymų metai*. Sud. S. Kaubrys, A. Vyšniauskas. Vilnius, 2013, p. 79–92.

²³ SKORUPSKIS, Vladas. *La Resurrection L' un peuple 1918–1927. Souvenirs d'un témoin des événements militaires en Lithuanie*. Paris: Charles-Lavauzelle & Co, 1930.

²⁴ *Ten pat*, p. 115.

Plk. V. Skorupskio atsiminimai buvo išspausdinti prancūzų kalba Prancūzijoje, tačiau būta pastangų kai kurias atsiminimų dalis išversti ir paskelbti Lietuvoje. 1931 m. „Naujosios Romuvos“ pirmojo numerio turinyje nurodyta, kad žurnalo vienuoliktame puslapyje skelbiamas plk. V. Skorupskio straipsnis „Kodėl ir kaip buvo įvykdytas gruodžio 17 d. perversmas“²⁵, bet žurnale šių puslapių nebėra, kadangi 1931 m. vasario 4 d. Krašto apsaugos ministerija uždraudė platinti šią plk. V. Skorupskio knygą,²⁶ o Užsienio reikalų ministerija manė, kad „knygos platinimas būtų kenksmingas“²⁷. Tai akivaizdžiai įrodo tautininkų režimo siekį naudojantis administraciniais instrumentais pašalinti su režimu formuojama atmintimi nesutampantį plk. V. Skorupskio pasakojimą apie perversmą.

Plk. V. Skorupskio pasakojimui išstumti iš viešojo diskurso buvo pasitelktos valdžios, kariuomenės ir tautininkų valdomos institucijos. Vyriausiojo štabo viršininkas plk. Petras Kubiliūnas pareiškė, kad toks karininkas nepageidaujamas karo tarnyboje, ir prašė krašto apsaugos ministrą atleisti plk. V. Skorupskį iš karo tarnybos.²⁸ Plk. K. Škirpa siūlė Vyriausybei pasmerkti knygos autorių, kadangi atsiminimai „pakirto jo prestižą <...> kad yra priešinga vyriausybės politikai, o jos autorius pasielgė nekoktingai ir nusikalto kario drausmei bei Lietuvos įstatymams“²⁹. Plk. K. Škirpa itin piktnosį, kad jo veiksmus per perversmą knygos autorius įvertino kaip „bailio“ ir melagingai tvirtino, kad pastarasis nesipriešino.³⁰ Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga atsiminimus pasmerkė dėl „nekoektiško savęs reklamavimo ir privačių sąskaitų su draugais suvedimo“, o tarp smerktinų epizodų įvardijo gruodžio 17 d. perversmo atsiminimus.³¹ „Lietuvos aidas“ rašė, kad gauna daug perversmo dalyvių protesto žinučių dėl klaidingo perversmo pateikimo.³²

1931 m. A. Smetona, norėdamas išgirsti „kompetentingą nuomonę apie išleistąją knygą“, subūrė užsienio reikalų ministro Dovo Zauniaus vadovaujamą komisiją, kurią sudarė gen. ltn. Emilis Vimeris ir gen. ltn. Jonas Jackus. Komisija, apklaususi Lietuvos pasiuntinį Paryžiuje Petrą Klimą, plk. V. Skorupskį ir plk. K. Škirpą,³³ konstatavo „didelį autoriaus nuopelnų išskėlimą“³⁴ ir rekomendavo pastarąjį atleisti iš karo tarnybos, kas ir buvo padaryta 1931 m. spalio 26 dieną.³⁵ Plk. V. Skorupskio atsiminimų epizodas

²⁵ Turinys. *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 1, p. 1.

²⁶ Krašto apsaugos ministerijos raštas, 1931.02.04. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 113.

²⁷ Užsienio reikalų ministro D. Zauniaus aplinkraštis, 1931.04.11. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 111.

²⁸ Vyriausiojo štabo viršininko pranešimas krašto apsaugos ministrui, 1931.08.31. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 58.

²⁹ Plk. K. Škirpos raportas Vyriausiojo štabo viršininkui, 1931.04.08. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 78.

³⁰ *Ten pat.*

³¹ Lietuvos kariuomenės savanorių sąjungos pranešimas užsienio reikalų ministrui, 1931.11.09. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 55–56.

³² Vyriausiojo štabo viršininko pranešimas krašto apsaugos ministrui, 1931.08.31. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 58.

³³ 1932.12.10, Komisijos nutarimas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 2–7.

³⁴ *Ten pat.*

³⁵ 1932.03.08, plk. V. Skorupskio prašymas Ministrui Pirmininkui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1429, l. 35–36.

liudija tautininkų režimo, kariuomenės ir jam palankių visuomeninių organizacijų siekį apsaugoti ir viešojoje erdveje apirboti atmintį, kuri prieštarauja oficialiajam naratyvui.

Ketvirtajame dešimtmetyje atsiminimai apie gruodžio 17 d., kaip rodo jų paskelbimo datos, pasirodydavo perversmo sukakčių minėjimo proga ir pasitarnavo oficialiam pasakojimui įtvirtinti. 1933 m. „Lietuvos aidas“ išspausdino vieno svarbiausių perversmo organizatorių ir vykdytojų kpt. Antano Mačiukos atsiminimus, kurių ašis buvo kariuomenės grupės įsiveržimas į Seimo rūmus ir Seimo išvaikymas.³⁶ Svarbiausia atsiminimų reikšmė – be pasipriešinimo įvykęs Seimo išsiskirstymas, turėjęs paliudyti, jog ryžtas ir veiksmas nugalėjo prieš kalbas. Daugiau tiesioginių perversmo organizatorių ir vykdytojų paskelbtų atsiminimų mums aptikti nepavyko, o kiti spaudoje pasirodę atsiminimai labiau atspindi siekius legitimuoti perversmą.

Štai 1934 m. „Trimitė“ išspausdintuose Petro Armanto atsiminimuose nurodyta, kad gruodžio 17-osios rytą „pabudę žmonės pajuto naujo gyvenimo apraišką“³⁷. Nors pats autorius teigė, kad „atsimena“, jo tekstas aukština A. Smetonos režimo pasiekimus: „Praėjus aštuoniems metams matome, kaip energingai kūrybos keliu nuėjo lietuvių tauta, kiek daug laimėta statant ir tvirtinant lietuvių tautos rūmus.“³⁸ Kaip vėliau parodysime, perversmo pateisinimas po jo sekusiais vyriausybės nuopelnais buvo vienas svarbiausių jo legitimacijos elementų.

1939 m. „Lietuvos aide“ išspausdinti slapyvardžiu K. M. pasirašiusio asmens atsiminimai, kuris prie perversmo vykdymo prisidėjo 1926 m. gruodžio 17 d. būdamas Kauno miesto telefono centrinėje stotyje ir kontroliuodamas pokalbius. Esminė atsiminimuose komunikuojama reikšmė, kad to meto visuomenė pritarė perversmo vykdymui ir netgi apsidžiaugė sužinojusi, jog „pagaliau tai įvyko“. Nebylų visuomenės pritarimą perversmininkams liudija ir teiginys, kad „ypatingų bandymų, dėl kurių būtų tekę nutraukti pasikalbėjimus, beveik ir nebuvo“.³⁹

Apibendrinami galime pasakyti, kad režimas stengėsi apsaugoti viešąją erdvę nuo jam nepalankių konkuruojančios atminties reikšmių, o susidūręs su oficialiajam diskursui prieštaraujančiomis reikšmėmis jas išstumdavo pasinaudojęs ištikimų organizacijų parama. Ketvirtajame dešimtmetyje pasirodę atsiminimai akivaizdžiai susiję su svarbiausiomis įtvirtintomis perversmo legitimacijos reikšmėmis, kurios grįstos ryžto ir veiksmo pranašumu prieš kalbas, nebyliu visuomenės pritarimu perversmui ir naujos eros pranašumu prieš Seimų laikotarpį.

³⁶ Kpt. A. Mačiuka. Atsiminimas iš gruodžio 17 d. 1926 m. perversmo. *Lietuvos aidas*, 1933.12.16, Nr. 250, p. 2.

³⁷ ARMANTAS, Petras. Gruodžio 17 d. *Trimitas*, 1934, Nr. 50, p. 958.

³⁸ *Ten pat*.

³⁹ K. M. Prieš 13 metų, iš ano ryto atsiminimų. *Lietuvos aidas*, 1939.12.17, Nr. 777, p. 3.

Gruodžio 17 d. sukakčių minėjimas Karininkų ramovėje: Prezidento ir kariuomenės vadovybės vienybės diena

Kaip nurodoma Lietuvos istoriografijoje, 1926 m. A. Smetona spaudos straipsnyje išaukštino nepriklausomybės karo savanorių indėlį į valstybės atkūrimo procesą, taip norėdamas laimėti šios grupės palankumą⁴⁰. Po perversmo Prezidentas ir toliau siekė išlaikyti kuo glaudžiausius ryšius su kariuomene⁴¹ ir tuo tikslu išnaudojo gruodžio 17 d. atmintį.

„Gruodžio 17 d. nei kalendoriumi, nei valstybės įstatymu nėra žymima tautinė ar valstybinė šventė, bet ji kas metai minima. Minima ypatingai – ne išskilmėmis, ne kokiomis progomis, bet daugiau susikaupimo sueiga.“⁴² Nušviesdamas perversmo minėjimo tradicijas Karininkų ramovėje, penktųjų perversmo minėjimo metinių proga buvo rašoma „Kario“ žurnale. Kaip rodo mūsų tyrimas, 1927–1933 m. karininkai ir Prezidentas rinkdavosi Karininkų ramovėje paminėti gruodžio 17 d. sukaktį. Tai buvo ne tik „rimto susikaupimo sueiga“⁴³, bet ir A. Smetonos bei jam valdžią perdavusių karininkų susitelkimo ir vienybės diena.

Pirmasis perversmo minėjimas Karininkų ramovėje įvyko 1927 m. gruodžio 17 d.⁴⁴ Jame dalyvavo Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, visi Ministrų kabineto nariai, kariuomenės vadovybė, Kauno įgulos karininkai ir Karo mokyklos auklėtiniai.⁴⁵ Opozicijoje atsidūrę valstiečiai liaudininkai į susirinkimą sarkastiškai žiūrėjo kaip „į didelę išskilmę“, o salės apstatymas jiems priminė parlamentą⁴⁶. „Salės viduryje nedidelis ratas, apstatytas kėdėmis – tai vieta ministrams, aukštesniesiems karininkams, ypatingiems svečiams. Keliose kėdžių eilėse sėdi karininkų žmonos ir jaunosios kartos tam tikrų organizacijų studentai ir studentės. Prie sienos stovi tribūna, ant jos staliukas ir kėdė <...> didžiausią vietą užėmė Prezidentas.“⁴⁷

Posėdžio metu kalbas pasakė Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras ir gen. Vladas Nagevičius. Pirmasis kalbėjo valstybės Prezidentas, jo kalba buvo transliuojama per radiją. A. Smetonos kalboje buvo atsimintos perversmo aplinkybės, kuriomis jam teko „prisiimti valdžią“, ir pabrėžtas „vyriausybės stiprėjimas, nepaisant pastangų ją pakeisti“. A. Voldemaras kalbėjo apie bylos prieš Lenkiją laimėjimą Ženevoje⁴⁸. Abiejų valstybės vadovų kalbas, kaip pritarimo vyriausybės politikai ženklas, palydėjo

⁴⁰ PETRONIS, Vytautas. The Emergence of Lithuanian Radical Right movement 1922–1927. *Journal of Baltic studies*, 46(1), 2015, p. 78.

⁴¹ VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose 1927–1940*. Vilnius, 2004, p. 79.

⁴² Gruodžio 17 dienos minėjimas. *Karys*, 1931, Nr. 54, p. 1025.

⁴³ *Ten pat*.

⁴⁴ Laimingai baigiant 1927 m. *Kardas*, 1927, Nr. 35, p. 510.

⁴⁵ Kas parvežta iš Ženevos. *Lietuva*, 1927.12.19, Nr. 286, p. 1.

⁴⁶ Kaunas. *Lietuvos žinios*, 1927.12.19, Nr. 14, p. 3.

⁴⁷ *Ten pat*.

⁴⁸ ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija 1927–1940*. Vilnius, 2007, p. 340.

triukšmingas karininkų „Valio“ ir gen. Vlodo Nagevičiaus padėka karininkų vardu Prezidentui ir Ministrui Pirmininkui.⁴⁹

Pirmajame perversmo minėjime galime išvelgti ne tik karininkų, Prezidento ir Vyriausybės vienybės ir susitelkimo aktą, bet ir simbolinę Prezidento ataskaitą valdžiai suteikusiems karininkams bei pastarųjų pritarimą valstybės politikai. Šis minėjimas uždavė toną ir pradėjo formuoti perversmo įtvirtinimo pagrindžiant ją tautinės vyriausybės darbo nuopelnais tradiciją. Karininkijos ir Prezidento suartėjimas pradėjo veikti ir viešuosius perversmo atminimo procesus, kadangi perversmo legitimacijai buvo pasitelktas karininkijos įvaizdis. 1928 m. vienas svarbiausių perversmo vykdytojų plk. Povilas Plechavičius teigė, kad A. Smetona „Tautos vadu“ buvo jau 1918 m. Tai turėjo implikuoti, kad jis pašaukė kariuomenę, kuri iškovojo nepriklausomybę ir perversmo būdu sugrąžino jam valdžią, kuri ir priklausė Tautos vadui.⁵⁰

Antrosios perversmo metinės buvo minimos kur kas iškilmingiau, į jas siekta įtraukti didesnę visuomenės dalį, o tai liudija sieki išplėsti auditoriją. Spauldoje pažymėta, kad šventinė atmosfera buvo jaučiama visame Kauno mieste, gatvės buvo papuoštos trispalvėmis.⁵¹ Tai nebyliai liudijo, kad buvo pretenduojama į valstybinės šventės statusą. Be to, Karininkų ramovėje susirinko ne tik karininkai ir Ministrų kabineto nariai, bet ir „civiliai asmenys, kurie buvo karininkų rekomenduojami“⁵².

Minėjimo metu kalbas sakė Prezidentas, Ministras Pirmininkas ir gen. V. Nagevičius. Prezidento kalboje buvo akcentuotos trys reikšmės, susijusios su perversmo pateisinimu: a) Konstitucijos sulaužymas buvo prilygintas Vasario 16-osios aktui, dėl valstybės sukūrimo sulaužiusiam Rusijos įstatymus, b) pabrėžta, kad per dvejus metus krašte buvo padaryta daugiau nei „išgalėta“ – taip buvo tęsiama mintis, kad perversmas yra krašto pažangos veiksnys, c) akcentuotas Prezidento ir kariuomenės pasitikėjimas kaip būsimųjų darbų sėkmės pagrindas.⁵³

A. Voldemaras savo kalboje apžvelgė santykius su Lenkija,⁵⁴ kadangi buvo ką tik grįžęs iš Tautų Sąjungos posėdžio, kuriame buvo panaikinta karo padėtis tarp Lietuvos ir Lenkijos. A. Voldemaras pažymėjo, kad „Vilniaus klausimas atnaujintas“, ir posėdžio rezultatus pateikė kaip diplomatijos laimėjimą.⁵⁵ Reikia pastebėti, kad apie santykius su Lenkija A. Voldemaras kalbėjo ir 1927 m. vykusio perversmo minėjimo metu. Tai

⁴⁹ Kaunas. *Lietuvos žinios*, 1927.12.19, Nr. 14, p. 510.

⁵⁰ SAFRONOVAS, Vasilijus. Who fought for national freedom? On the significance of the Great War in interwar Lithuania. *Acta – Baltico Slavica*, 2018, t. 42, p. 197.

⁵¹ Dienos klausimai. *Lietuvos aidas*, 1928.12.18, Nr. 262, p. 1.

⁵² *Ten pat.*

⁵³ *Ten pat.*

⁵⁴ Gen. Nagevičiaus žodis. *Lietuvos aidas*, 1928.12.18, Nr. 262, p. 5.

⁵⁵ SKORUPSKIS, Vladas, *La Resurrection L' un peuple 1918–1927. Souvenirs d'un témoin des événements militaires en Lithuanie*. Paris: Charles-Lavauzelle & Co, 1930.

reiškia, kad Ministras Pirmininkas, pasitelkęs diplomatiųjų kovų su Lenkija siužetą, siekė pataisyti prastą įvaizdį karininkijos akyse.⁵⁶

Gen. V. Nagevičius prisiminė Prezidento atsisveikinimą su karininkais 1920 m. susirinkus Steigiamajam Seimui. „Karininkai, kaip Prezidentas tąkart nenorėjo skirtis <...> Rytui beauštant jie kartu išvažiavo už miesto. Oras buvo ūkanotas, nebuvo matyt nei vieno saulės spindulėlio. Bet staiga vėjas pakilo, išblaškė rūkus, pasirodė spinduliai, tai buvo ateities vilties simbolis. Savo laiku rūkais užsitraukusi Lietuvos politinė padangė buvo liūdna. Bet štai pūstelėjo gruodžio 17 d. vėjas ir rūkai išsiblaškė.“ Šiuo atsiminimų fragmentu gen. V. Nagevičius simboliškai pabrėžė jau prieš perversmą egzistavusią emocinį ryšį tarp Prezidento ir karininkų. Ceremonijos pabaigoje karininkai įteikė A. Smetonai Jono Basanavičiaus portretą,⁵⁷ taip simboliškai prilygindami jį valstybės kūrėjui ir pakartodami valdžios perdavimo po perversmo aktą.

1929 m. minint trečiąsias perversmo metines, Karininkų ramovėje A. Smetona pasakė „programinę kalbą“⁵⁸, kurioje nubrėžė valstybės ateities bruožus. Šioje kalboje gruodžio 17 d. žygis buvo aktualizuotas iš esmės pakartojant visas iki tol jam priskirtas reikšmes, „nusivylimą parlamentarizmu“, „moralinės kariuomenės teisės realizaciją“ ir „naujos linkmės pradžia“.⁵⁹

1930 m. gruodžio 17 d. perversmo minėjimo metu kalbas sakė tik Prezidentas ir Vyriausiojo štabo viršininkas plk. Petras Kubiliūnas. Tai reiškia, kad minėjimas transformavosi į Prezidento ir kariuomenės susitelkimo ir vienybės dieną, kadangi A. Voldemaras jau buvo pašalintas iš Ministro Pirmininko pareigų, o naujasis Vyriausybės vadovas Juozas Tubelis perversme nedalyvavo, todėl nebuvo integruotas į minėjimo ceremoniją. Prezidento kalboje buvo nušviesti po perversmo atlikti Vyriausybės darbai, kurie turėjo legitimuoti perversmą. Taip pat pabrėžtas Prezidento ryšys su „karių šeima“, kuri buvo tarsi „uola, į kurią sudūžta atsimušiosios bangos“. Po to sekė plk. P. Kubiliūno padėka Prezidentui ir griausmingas karininkų „Valio“ Prezidentui.⁶⁰

Po metų įvykęs gruodžio 17 d. sukakties minėjimas Karininkų ramovėje buvo itin gausus. Jame dalyvavo apie 200 karininkų, tarp jų – Vyriausiojo štabo skyrių viršininkai, divizijų vadai, Kauno įgulos ir provincijos dalių atstovai.⁶¹ Tai reiškia, kad perversmo minėjimo auditorija vėl buvo išplėsta ir apėmė visą kariuomenės vadovybę, įskaitant ir karinių dalinių vadus.

Ceremonijos metu kalbėjo krašto apsaugos ministras ir Prezidentas. Plk. B. Giedraitis prisiminė, „kada Lietuvos patriotai ir pasiryžėliai įvykdė faktą. Tuo faktu buvo sutvirtintas mūsų tautos ir valstybės gyvenimas ir jam vadovauti buvo pašauktas pirmasis Lietuvos

⁵⁶ VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, p. 79.

⁵⁷ *Ten pat.*

⁵⁸ Programinės reikšmės kalba. *Lietuvos aidas*, 1929.12.18, Nr. 289, p. 1.

⁵⁹ *Ten pat.*

⁶⁰ Reikšmingos sukaktuvės. *Karys*, 1931, Nr. 1, p. 4.

⁶¹ Gruodžio 17 d. paminėjimas karininkų Ramovėje. *Lietuvos aidas*, 1931, Nr. 288, p. 5.

Prezidentas Antanas Smetona⁶². Prezidento kalboje buvo primintos gruodžio 17 d. aplinkybės, pabrėžti „pagerėjimai visose srityse“⁶³ bei kariuomenės ir Prezidento vienybė, „kaip kariuomenė pasitiki Prezidentu, taip jis – kariuomenė“⁶⁴, sakė A. Smetona. Plk. P. Kubiliūnas pabrėžė, kad „kariuomenė myli savo vyriausią vadą Respublikos Prezidentą“.⁶⁵ Taip buvo pabrėžtas Prezidento ir kariuomenės abipusis pasitikėjimas. Kaip tautininkiškos idėjos manifestacija po minėjimo patiektos vaišės buvo pagamintos tik iš lietuviškų produktų.⁶⁶

1933 m. gruodžio 17 d. minėjimo ceremonija pasikeitė pridėjus meninę programos dalį. Jo organizatorius buvo krašto apsaugos ministras plk. Balys Giedraitis.⁶⁷ Kiek galima spręsti iš perversmo minėjimui skirtų telefonogramų turinio, minėjime dalyvavo Prezidentas, Vyriausybės nariai,⁶⁸ Vyriausiojo štabo valdybų viršininkai ir skyrių viršininkai.⁶⁹ Kalbas, kaip jau įprasta, sakė tik Prezidentas ir krašto apsaugos ministras, o po oficialiosios dalies įvyko trumpas operos solistų Vincės Jonuškaitės-Zaunienės, Marijonos Rakauskaitės, Juozo Mažeikos ir Stasio Santvaros koncertas.⁷⁰ Kiek leidžia spręsti mūsų surinkti duomenys, tai buvo paskutinis perversmo minėjimas Karininkų ramovėje. Šios tradicijos nutrūkimą galime sieti su 1934 m. birželio 7 d. puču, kuris komplikavo A. Smetonos ir karinės vadovybės santykius bei sulaužė Prezidento ir kariuomenės puoselėtą vienybės tradiciją. Pučo organizatoriai Vyriausiojo štabo viršininkas gen. P. Kubiliūnas, husarų pulko vadas plk. Juozas Bačkus ir aviacijos viršininkas plk. Juozas Narakas buvo nuteisti mirties bausme, o 111 karininkų pažeminti pareigomis arba atleisti iš karo tarnybos⁷¹.

Išnagrinėję Karininkų ramovėje vykusią gruodžio 17 d. minėjimų ceremoniją ir jos metu aktualizuotas reikšmes galime išskirti du aspektus: a) komunikacinės terpės išsiplėtimą nuo Prezidento, Vyriausybės ir Kauno įgulos iki Prezidento ir kariuomenės vadovybės auditorijos, kas turėjo liudyti kariuomenės vadovybės ir Prezidento vienybę bei tarpusavio pasitikėjimą; b) minėjimų metu A. Smetona komunikavo vaizdinius, kurie pateisino kariuomenės įvykdytą perversmą bolševikų grėsmės ir tautinės vyriausybės pasiekimų akcentavimu, aktualizavo karininkų ir Prezidento ryšį bei kariuomenės įvykdytą politinės valdžios perdavimą A. Smetonai epizodą, kuris buvo išnaudojamas perversmo legitimacijai ir Prezidento simbolinio kapitalo stiprinimui viešuose atminimo procesuose. Taip pat galime užčiuopti, kad A. Voldemaras gruodžio 17 d. minėjimą

⁶² Gruodžio 17 dienos minėjimas. *Karys*, 1931, Nr. 54, p. 1025.

⁶³ *Ten pat*.

⁶⁴ Gruodžio 17 d. paminėjimas karininkų Ramovėje. *Lietuvos aidas*, 1931, Nr. 288, p. 5.

⁶⁵ Pažymėtini įvykiai. *Trimitas*, 1931, Nr. 52, p. 1025.

⁶⁶ Gruodžio 17 d. paminėjimas karininkų Ramovėje, *Lietuvos aidas*, 1931, Nr. 288, p. 5.

⁶⁷ 1933.12.15, telefonograma Nr. 25. *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 605, l. 56.

⁶⁸ *Ten pat*, l. 54.

⁶⁹ *Ten pat*, l. 56.

⁷⁰ Karininkų ramovėje. *Lietuvos aidas*, 1933.12.18, Nr. 286, p. 1.

⁷¹ VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2004, p. 76.

mėgino panaudoti reputacijai karininkų gretose pagerinti, mėgindamas susitapatinti su antilenkiškais karininkijos nuostatomis ir taip laimėti jos palankumą.

Tautos gelbėtojos vaidmens reprezentavimas kariuomenės gretose

Kariuomenės komunikacinėje terpėje buvo aktualizuotas ir palaikomas kariuomenės kaip valstybės gelbėtojos nuo bolševikų grėsmės vaizdinys, kurios svarbiausia reikšmė – pateisinti kariuomenės įsikišimą į politinį procesą ir niveliuoti sulaužytos priesaikos reikšmę. Gruodžio 17-osios atmintis kariuomenėje buvo reprezentuojama tekstais ir ceremonijomis.

1927 m. gruodžio 17-ąją sukaktuvių proga „Kardo“ žurnale publikuotame straipsnyje buvo atremti dėl politikavimo kariuomenei mesti kaltinimai ir pareikšta, kad kariuomenėje atgimė tautiška dvasia.⁷² Kaip šios minties įrodymai buvo publikuoti istoriniai dokumentai, reprezentuojantys bolševikų perversmo grėsmę, valdžios perdavimą A. Smetonai ir Seimo susikompromitavimo vaizdinius. Tai buvo plk. P. Plechavičiaus telegrama, liudijanti likviduotą bolševikų perversmą, plk. P. Plechavičiaus kreipimasis į A. Smetoną „pasiaukoti ir stoti Tautos priešakyje“, A. Smetonos atsakymas „Lietuvos karžygiams“ ir plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio atsišaukimas į visuomenę, kuriame akcentuota, jog „kariuomenė, pamačiusi, kad dabartinis seimas ir vyriausybė parduoda mūsų tėvynę bolševikams ir svetimtaučiams, nutarė laikinai paimti šalies valdymą į savo rankas“.⁷³ Taip buvo ne tik aktualizuotas kariuomenės kaip išgelbėtojos nuo grėsusio bolševikų perversmo vaizdinys, bet ir buvo pradėtas konstruoti kariuomenės kaip „įspėjusios tautos valią“⁷⁴ vaizdinys, kuris generavo reikšmę, kad kariuomenė įvykdė perversmą turėdama tautos suteiktą mandatą 1926 m. išgelbėjo valstybę taip, kaip ir 1918 m. „Visada, kai kraštui grėse pavojus, visuomenės akys, vienintelė viltis, krepiama į ginkluotąją krašto jėgą – kariuomenę <...> ir šiuo atveju, ir anais 1918–1920 m. tauta galėjo, ko gera, tikėtis tik iš savo ištikimosios kariuomenės“ buvo rašoma „Kario“ žurnale.

Toks pasakojimas buvo tęsiamas 1928 m., buvo priminta, kad kariuomenė apgynė Lietuvą nuo išorės ir vidaus priešų bei savanaužlių partijų veiklos, galėjusių pražudyti valstybę.⁷⁵ P. Plechavičiaus straipsnyje, skirtame kariuomenės dešimtmečiui, buvo ypač akcentuotas „partijų karas“, anarchijos ir nepriklausomybės praradimo pavojai, kariuomenė pasakė „gana“ ir valdžią perdavė pirmajam Prezidentui.⁷⁶

⁷² 1926 m. gruodžio 17 d. *Kardas*. 1927, Nr. 35, p. 510.

⁷³ 1926 m. gruodžio 17 d. dokumentų šviesoje. *Karys*, 1927, Nr. 50, p. 1–2.

⁷⁴ Pagal tautos šauksmą. *Karys*, 1927, Nr. 50, p. 463–464.

⁷⁵ Gruodžio 17 d. sukaktuvių proga. *Karys*, 1928, Nr. 51, p. 1.

⁷⁶ P. Plechavičius. Sukaktuvių proga. *Lietuvis aidas*, 1928, Nr. 243, p. 2.

Minint trečiąsias perversmo metines, prie šio vaizdinio dar prisidėjo „naujos linkmės reikšmė“, todėl vėlesniais metais perversmo legitimacija susidėjo iš dviejų dėmenų. Štai 1929 m. rašyta, kad valstybės vairs sąmoningai pasuktas „nauja linkmė“ ir kad tai buvo „visų sąmoningų Lietuvos piliečių reakcija“.⁷⁷ 1930 m. įvykusio minėjimo metu teigta, kad gruodžio 17-oji – „naujas lapas, davęs pradžių naujoms idėjoms ugdyti“, jog „pradėta tautinė programa, drausmė, darbštumas ir susiklausymas prieš partinį pakrikimą“.⁷⁸ 1932 m. rašyta, kad „gyvas reikalas kuo greičiausiai gelbėti valstybę <...> buvo duota nauja linija, po kurios mūsų valstybė sustiprėjo ir pasveiko“. 1935 m. akcentuota, kad tai tautos dvasios išsireiškimas, kuris mūsų nepriklausomą gyvenimą įstatė į vėl tautai pageidaujamas vėžes.⁷⁹

Kaip matome, kariuomenės komunikacinėje terpėje formuotas perversmo legitimacijos vaizdinys išliko stabilus ir pernelyg nepakitęs visą perversmo paminėjimo kariuomenės gretose laikotarpį. Taip pat reiktų pastebėti, kad 1935-ieji buvo paskutiniai metai, kai kariuomenės komunikacinėje terpėje buvo minima gruodžio 17-osios sukaktis.

Nors kariuomenės periodikoje ne kartą buvo užsimenama apie kariniuose daliniuose vykusias gruodžio 17 d. minėjimo ceremonijas⁸⁰, ištyrinėjus archyvinę medžiagą ir spaudą, pavyko aptikti vos keletą detalesnių minėjimų aprašymų 1927–1932 metais. Štai 1927 m. gruodžio 17 d. proga Ldk Jonušo Radvilos husarų pulko „eskadronuose ir komandose buvo suruoštos“ paskaitos.⁸¹ Po dvejų metų, 1929 m. gruodžio 17 d., Ukmergėje dislokuotame 1 PP perversmo metinių proga buvo skaitoma paskaita, kurioje kpt. Jonas Lapinskas akcentavo dvi reikšmes: kad po perversmo valdžia buvo perduota į tikrų Tėvynės sūnų rankas ir kad po to visa tauta lengviau atsiduso.⁸² Po paskaitos pulko puskarininkių scenos mėgėjų kuopelė suvaidino patriotinio turinio spektaklius „Amžiams dienojant“ ir „Nepriklausomybės kovų aukuras“.⁸³

Sąlyginai masiškiausias perversmo minėjimas kariuomenėje įvyko 1928 m., kai A. Smetona gruodžio 17-osios proga specialiu raštu kreipėsi į kariuomenę. Minėtas raštas buvo perskaitytas visose kuopose, eskadronuose ir baterijose.⁸⁴ Tai reiškia, kad Prezidento žodžiai turėjo pasiekti kiekvieną kareivį.

A. Smetona komunikavo keturias reikšmes: a) gruodžio 17-oji yra gairė, žyminti skirtingus tarpus valstybės dešimties metų istorijoje; b) tautos vardu, nuolat budinti kariuomenę padarė rimtą žygį, Seimas pakluso ir turėjo pritarti; c) po dvejų metų galime

⁷⁷ Gruodžio 17. *Karys*, 1929, Nr. 49–50, p. 1–2.

⁷⁸ Istoriška diena. *Karys*, 1930, Nr. 51, p. 1.

⁷⁹ Gruodžio 17 d. *Kardas*, 1935, Nr. 24, p. 1.

⁸⁰ Gruodžio 17 dienos minėjimas. *Karys*, 1933, Nr. 52, p. 12.

⁸¹ Kp. B. Kariuomenės gyvenimas. *Karys*, 1927, Nr. 51–42, p. 492.

⁸² Kariuomenės gyvenimas. *Karys*, 1930, Nr. 1, p. 1.

⁸³ *Ten pat*.

⁸⁴ 1928.12.15, kariuomenės dalių vadams ir įstaigų viršininkams. *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 604, l. 135–136.

parodyti, kad vidaus ir užsienio politikoje daug padaryta einant tautine linkme; d) žygis parodė, kad tautos sargyboje budinti kariuomenė savo pareigą atliko. Budėkime!⁸⁵

Karo ir Karo policijos mokyklose perversmui atminti buvo rengiami tradiciniai pavojai. Pavojaus signalas turėjo simboliškai sujungti karius su tikruoju valstybei kilusiu pavojumi 1926 m. 1932 m. gruodžio 17-osios naktį Karo mokyklos kariūnams buvo skelbiamas signalas „Pavojus! Kuopa kelk!“. Po jo kariūnai apsiginkluodavo, pasiruošdavo žygiui ir išklausydavo Karo mokyklos viršininko plk. J. Jackaus kalbą, kurioje pabrėžiama, kad „kraštui grėsė suirutė, atrodė, kad nepriklausomybė išpirkta kariuomenės krauju, pigiai bus parduota, todėl kariuomenė, eidama savo pareigas, turėjo skubiai įsikišti ir valstybės vairą atiduoti pirmajam Prezidentui A. Smetonai ir išgelbėjo visą kraštą iš pražūties“. Kariūnai į tai atsakė šaukdami „Valio!“. Tokia atminimo ceremonija buvo ugdomas kariuomenės paklusnumas A. Smetonai ir propaguojama idėja, kad kariuomenė, esant vidinei grėsmei, gali nebyliai įsikišti į politinį procesą.

Šios ceremonijos reikšmė reflektuojama Karo mokyklos kariūno Jono Simono Urbono atsiminimuose. „Nuskambėjus signalui „Kuopa, pavojui kelk!“, žaibo greitumu šokau iš lovos. Visi susikaupe, tylūs. Tesigirdėjo aplinkui tik griežtos nebaisios komandos, įsakymai. Truko trejetas minučių ir vėl tylu. Tamsiuose kazematuose ant plataus ilgo tako stovėjo dvi geležinės nejudančios šalmuotų ir puikiai apsiginklavusių kariūnų eilės <...> Tyliai sugirgždėjo durys, įėjo mūsų karininkai. Keletas trumpų, griežtų įsakymų, ir visi prie darbo. Visa kita žinoti ir matyti buvo lemta tik mums ir bekalbėms erdvių paslaptinių kazematų sienoms... Kariuomenė nekalba, o tik veikia. Po keleto dienų prie valstybės vairo pajutome tvirtą, nepamainomą pirmojo Tautos vado ranką. Tėvynė stebuklingai buvo išgelbėta.“⁸⁶

Pavojaus signalo tradicijos matomos ir Karo policijos mokykloje. 1927 m. gruodžio 17-osios naktį Kauno miesto komendantas plk. Pranas Saladžius paskelbė pavojaus signalą. Mokyklos auklėtiniams atsikėlus ir išsirikiavus, komendantas pranešė, kad signalas paskelbtas priminti prieš metus buvusį „tikrąjį pavojų, nes tada gresiant Lietuvos valstybei, buvo pašaukta kariuomenė ir ji grąžino ramumą“.⁸⁷

Kaip matome, kariuomenės komunikacinėje erdvėje perversmas atmintas ryškiausiai aktualizuojant valstybės išgelbėjimo nuo bolševikinio pavojaus, valdžios perdavimo Prezidentui, sąryšio su tauta ir nuolatinio budėjimo tautos sargyboje reikšmes. Kaip atskleidžia šis tyrimas, gruodžio 17-osios minėjimo ceremonijos kariuomenėje vyko 1927–1933 m.

⁸⁵ *Ten pat.*

⁸⁶ URBONAS, Jonas Simonas. *Kariūno atsiminimai*. Kaunas, 1931, p. 79–82.

⁸⁷ Kariuomenės gyvenimas. *Karys*, 1932, Nr. 1, p. 6.

LTS organizuoti gruodžio 17-osios minėjimai ir pastangos juos paversti valstybine švente

Pirmąsias tautininkų iniciatyvas sureikšminti gruodžio 17-ąją viešojoje erdvėje matome jau pirmaisiais metais po perversmo. 1927–1929 m. gruodžio 17-osios proga Respublikos Prezidentas suteikė amnestijas kaliniams. Skirtingais duomenimis, iš Varnių koncentracijos stovyklos buvo paleista nuo 100⁸⁸ iki 132 asmenų.⁸⁹ Kiek galime spręsti iš „Lietuvos žiniose“ paskelbto 35 kalinių, paleistų iš Varnių koncentracijos stovyklos, asmenų sąrašo, amnestija buvo paskelbta ir 1928 m.⁹⁰, o Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo kaliniai malonės prašymus gruodžio 17-osios proga teikė Prezidentui ir 1929 m.⁹¹ Kalinių prašymai buvo patenkinti, kadangi iš Varnių koncentracijos stovyklos buvo paleista daug asmenų.⁹²

Antroji perversmo dienos sureikšminimo forma buvo sveikinimo telegramų siuntimas Prezidentui, Ministrui Pirmininkui ir kariuomenės vadovybei. Kaip nurodoma istoriografijoje, po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo A. Smetona ir A. Voldemaras gavo nemažai laišku su padėka už išgelbėjimą nuo grėsusio bolševikų jungo ir brangiai iškovotos nepriklausomybės apgynimą.⁹³ Ši tradicija buvo tęsiama ir vėlesniais metais. 1927 m. minint gruodžio 17 d. sukaktuves, krašto apsaugos ministrą sveikino Sedos tautiškos organizacijos.⁹⁴ 1928 m. Prezidentas dvejų metų sukaktuvių proga gavo daugybę sveikinimo telegramų iš įvairių Lietuvos vietų, organizacijų ir asmenų.⁹⁵ Šios telegramos prisidėjo prie perversmo legitimacijos ir įvaizdžio, kad visuomenė remia Prezidento ir kariuomenės veiksmų formavimo, tapo svarbia minėjimo ceremonijos dalimi.

1929 m. perversmo sureikšminimo formos buvo integruotos į LTS pradėtus rengti gruodžio 17-osios minėjimus Kaune, Marijampolėje ir Mažeikiuose. Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje buvo surengtas iškilmingas posėdis, sugiedotas tautos himnas, įvyko Mėčiaus Kviklio paskaita „Tautos vadai ir jų reikšmė“, Prezidentui, Ministrui Pirmininkui ir krašto apsaugos ministrui pasiųstos sveikinimo telegramos.⁹⁶ Tokia pat ceremonija įvyko ir Mažeikių gimnazijoje, skirtumas tik toks, kad paskaitą skaitė Tautininkų komiteto pirmininkas Mykolas Mačiokas.⁹⁷ Kauno tautininkų organizuotas minėjimas buvo kiek iškilmingesnis, ta proga buvo išleista knyga, kurioje apžvelgti tautinės Vyriausybės trejų metų darbai. Vieną egzempliorių Kernius Kerniauskas įteikė

⁸⁸ Lietuvos gyvenimas. *Karys*, 1927, Nr. 51–52, p. 491.

⁸⁹ TRUSKA, Liudas. *A. Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 1996, p. 314.

⁹⁰ Paleido iš Varnių stovyklos. *Lietuvos žinios*, 1927.12.20, Nr. 254, p. 3.

⁹¹ Kauno kronika. *Lietuvos žinios*, 1928.12.17, Nr. 251, p. 3.

⁹² Varnių stovykla tuštėja. *Lietuvos žinios*, 1928.12.19, Nr. 263, p. 4.

⁹³ TRUSKA, Liudas. *A. Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 162..

⁹⁴ 1929.12.12, viršaičio V. Bieliausko sveikinimas. *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 845, l. 65.

⁹⁵ Kauno žinios. *Lietuvos aidas*, 1928.12.19, Nr. 263, p. 3.

⁹⁶ Paminėta gruodžio 17 d. *Lietuvos aidas*, 1929.12.19, Nr. 292, l. 6.

⁹⁷ *Ten pat*.

Prezidentui.⁹⁸ Lietuvos teatre įvyko Oleko Žilinsko spektaklio „Šarūnas“ premjera,⁹⁹ kurio pagrindinio herojaus kunigaikščio Šarūno ir Prezidento A. Smetonos sąsajas yra pastebėjęs Dangiras Mačiulis.¹⁰⁰

Taigi trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sandūroje susiformavo gruodžio 17-osios minėjimo formatas, kuris geografiškai buvo išplėstas 1931 m., kadangi minėjimai įvyko Klaipėdoje, Kaišiadoryse, Biržuose, Pagėgiuose, Klaipėdoje. Minėjimo ceremoniją sudarė keturios dalys, administracijos viršininkų ir tautininkų kalbos, paskaitos apie gruodžio 17-osios reikšmę, šūkis „Valio“ ir sveikinimų Prezidentui siuntimas¹⁰¹. Tais pačiais metais pirmą kartą įvyko iškilmingas posėdis Klaipėdoje, kuriame dalyvavo krašto valstybinių organizacijų vadovai ir atstovai, tarp jų – gubernatorius Antanas Merkys, pulko vadas plk. Petras Genys, muitinės viršininkas inžinierius Mackevičius, Vilius Gaigalaitis ir kt. Minėjimo metu A. Merkys skaitė paskaitą apie 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo priežastis, po to įvyko koncertas.¹⁰² Minėjimas „Viktorijos“ viešbutyje Klaipėdoje vyko ir 1932 m., o jame dalyvavo krašto gubernatorius Vytautas Gylys, uosto direkcijos pirmininkas inž. Ričardas Visockis, įgulos viršininkas plk. P. Genys, krašto komendantas plk. Raimundas Liormanas ir visuomenės atstovai. Buvo perskaitytos dvi paskaitos, kuriose nušviestos perversmo priežastys ir lietuvių tautos ateities ir praeities bruožai,¹⁰³ o gubernatoriaus kalboje pabrėžta: „Gruodžio 17 d. davė galimybę grįžti iš šunkelių <...> bei remtis autoritetu.“¹⁰⁴

1927–1933 m. minint gruodžio 17-ąją, buvo aktualizuojamos trys reikšmės: a) „partijų laikais valstybė buvo atsidūrusi iš dalies tragiškoj, iš dalies komiškoje būklėj“; b) istorijos ratą pasuko kariuomenė, kadangi „ji jautriausia mūsų tautos reikalams“¹⁰⁵, o „tauta kariuomenės žygi palaimino“; c) pabrėžti tautinės Vyriausybės padaryti darbai vidaus ir užsienio politikoje: Klaipėdos byla Hagos teisme ir Vyriausybės laimėjimai krašto ūkyje.¹⁰⁶

Išplėtus minėjimų geografiją, pradėjo ryškėti tautininkų pastangos gruodžio 17-osios minėjimą prilyginti valstybinei šventei. Buvo rašoma, kad „tai diena, kuomet mes prisimename ir pagalvojame apie mūsų tautos ir valstybės reikalus, ypač apie mūsų krašto gyvenimo linkmę. Oficialiai ši diena nešvenčiama, bet visa tauta žino, kad ši diena turi didelės reikšmės istorijai“¹⁰⁷. Būtent todėl 1934 m. visoms tautininkų organizacijoms buvo nurodyta kuo iškilmingiau paminėti gruodžio 17-ąją, surengti paskaitas, koncertus ir susirinkimus, kurie turėjo parodyti „susikaupimą darbui ir kūrybai“, buvo nurodyta

⁹⁸ Gruodžio 17 d. leidinys. *Lietuvos aidas*, 1929.12.19, Nr. 289, l. 7.

⁹⁹ V. Bičiūnas. Pasikalbėjimas su mūsų dramos teatro naujuoju režisieriumi P. Andriumi Oleka–Žilinskiu. *Lietuvos aidas*, 1929.12.16, Nr. 286, p. 1.

¹⁰⁰ MAČIULIS, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 m.* Vilnius, 2005, p. 72.

¹⁰¹ Gruodžio 17 d. visur paminėta. *Lietuvos aidas*, 1931.12.19, Nr. 292, p. 6.

¹⁰² Gruodžio 17 d. Klaipėdoje. *Lietuvos aidas*, 1931.12.18, Nr. 288, p. 2.

¹⁰³ Klaipėdoje, 1932. *Lietuvos aidas*, 1932.12.18, Nr. 288, p. 6.

¹⁰⁴ Kaip paminėta gruodžio 17-oji. *Lietuvos aidas*, 1933.12.18, Nr. 286, p. 1.

¹⁰⁵ Istorinė diena. *Lietuvos aidas*, 1932.12.17, Nr. 287, p. 1.

¹⁰⁶ *Ten pat.*

¹⁰⁷ *Ten pat.*

miestus ir miestelius papuošti tautinėmis vėliavomis, kurios turėjo simbolizuoti susiklausymą ir vienybę.¹⁰⁸ Pakitusi minėjimo forma sudarė sąlygas įtraukti platesnę visuomenės dalį ir generuoti didesnę paramą režimui.

1934 m. Šiauliuose ir Kaune minėjimai persikėlė į teatrą, kuriame įvyko Boriso Dauguviečio spektaklio „Laisvės keliais“ premjera. Pagrindinė spektaklio idėja – „laisvės kelias, kuriuo eina kuklus lietuvis, knygnešio sūnus. Be heroizmo, be skambių frazių jis tarnauja savo tėvynei kaip moka ir gali“.¹⁰⁹ Taip pasinaudojus meno kūriniais buvo aktualizuotas paklusnaus režimo šalininko vaizdinys. Valstybės teatre perversmas buvo minimas ir 1935 m. Dalyvavo Prezidentas, Vyriausybė ir kariuomenės vadovybė.¹¹⁰ Reikėtų akcentuoti, kad perversmo minėjimo tradicija persikėlė iš Karininkų ramovės į teatrą. Iškilmingas kalbas minėjime sakė Simas Jonavičius ir Povilas Čibiras, po to tris kartus nuskambėjo „Valio Prezidentui ir kariuomenei“, o partijas atliko žymiausi šalies solistai Stasys Šimkus, Kipras Petrauskas, Vincė Jonušaitė-Zaunienė, Alodija Dičiūtė, Antanas Sodeika, Stasys Santvaras, simfoninis orkestras, Šaulių sąjungos ir įgulos bažnyčios chorai. Meninėje dalyje buvo atliekama Bethoveno V simfonija, lietuvių liaudies dainos, o koncertas baigtas „Lietuviais esame gimę“.¹¹¹ Spaudoje buvo rašoma, kad taip Lietuvos menininkai parodė, jog nėra nutolę nuo gruodžio 17-osios idealų.¹¹²

Perversmo minėjimai didžiuosiuose miestuose tapo pavyzdžiu mažesniems. Kazlų Rūdoje, Plungėje, Telšiuose, Anykščiuose, Kėdainiuose, Kybartuose ir Klaipėdoje miestai buvo papuošti tautinėmis vėliavomis, surengtos pamaldos ir iškilmingi posėdžiai, kuriuose svarbiu paminėjimo akcentu, be sveikinimų Prezidentui, Vyriausybei ir kariuomenei, tapo kalbose pabrėžiami atlikti darbai, reiškiamas lojalumas ir paklusnumas, buvo atliekamos tautiškos dainos, deklamuojamos eilės, grojama skudučiais, koncertavo dūdų orkestras.¹¹³ Kai kuriuose miesteliuose, kaip antai Kazlų Rūdoje, buvo paskelbtos deklaracijos, smerkiančios vidaus ir išorės priešus.¹¹⁴

1935 m. minėjimai Šiauliuose ir Klaipėdoje rodo, kad minėjimui pavyko tapti masiškesniam, kadangi jame dalyvavo tautininkai, jaun lietuviai, basanaviečiai, šauliai ir kiti svečiai, pasakytos kalbos apie perversmo reikšmę, įvyko koncertas ir Boriso Dauguviečio spektaklis „Kova dėl laisvės“.¹¹⁵ Klaipėdoje gruodžio 17-osios minėjimas buvo surengtas Vytauto Didžiojo gimnazijos salėje. Gubernatorius savo kalboje pabrėžė perversmo aplinkybes, jog prieš devynerius metus partinis susiskaldymas buvo toks didelis, kad grėsė valstybės nepriklausomybei, tačiau tautoje atsirado jėgų, išdrįsusių jas pašalinti, o dabar svarbiausia – tautinės vienybės sukūrimas. Po jo kalbėjo Pedagoginio instituto

¹⁰⁸ Visi mini Gruodžio 17 dieną. *Mūsų kraštas*, 1934.12.18, Nr. 50, p. 1.

¹⁰⁹ Nauja teatro premjera „Laisvės keliais“. *Mūsų kraštas*, 1934.12.18, Nr. 50, p. 2.

¹¹⁰ Nuoširdi meno manifestacija. *Mūsų kraštas*, 1935.12.20, Nr. 50, p. 4.

¹¹¹ Didelis gruodžio 17 d. minėjimas Valstybės teatre. *Lietuvos aidas*, 1935.12.18, Nr. 330, p. 3.

¹¹² V. K. Mūsų menininkai Gruodžio 17-ajai. *Lietuvos aidas*, 1935.12.20, Nr. 333, p. 3.

¹¹³ J. O. Gruodžio 17-oji provincijoje. *Lietuvos aidas*, 1935.12.20, Nr. 335, p. 2.

¹¹⁴ *Ten pat.*

¹¹⁵ Šiaurės Lietuvos paskutinės naujienos. *Mūsų kraštas*, 1935.12.20, Nr. 50, p. 4.

inspektorius Mečys Mačernis, kuris vyriausybėje plačiai nušvietė vyriausybės tikslus ir atliktus darbus. Po to sekė „Vaidilutės“ choro atliekama programa.¹¹⁶

Ketvirtojo dešimtmečio viduryje siekiant legitimuoti perversmą, buvo mėginta ieškoti gilesnių perversmo istorinių šaknų, mėginant jį simboliškai sujungti su tautinio atgimimo epocha ar net Antikos filosofų mintimis. P. Čibaro kalboje gruodžio 17-ajai priskirta viltininkų ir vairininkų idėjų gynimo žygio reikšmė. Viltininkų idėjos buvo suprastos kaip bendro gėrio priešingybė atskirų asmenų labui, hierarchiškai organizuotos tautos idealas, kilnios ir kūrybingos asmenybės ugdymo kultas, dvasios ir darbo aristokratijos prie tautos vairo kėlimas. Teigta, kad perversmas buvo būtinas, kadangi parlamentarizmas buvo nuokrypis nuo „Vilties“ ir „Vairo“ ideologijos. Ieškant gilesnių istorinių perversmo šaknų, teigta, kad lietuvių tauta nėra linkusi prie anarchizmo, kad lietuvis mėgsta tvarką, kad daugelis valstybių atsisakė parlamentarizmo. Lietuvių garbei reikia pasakyti, kad tautoje anksti kilo reakcija prieš parlamentarizmą. Tai yra pastangos suderinti pasakojimą su „tautinio nepakartojamumo teze“.¹¹⁷ Kaip priešlara parlamentarizmui buvo išvardyti jau įprasti tautinės Vyriausybės laimėjimai, kad ji gali ilgam nusistatyti veikimo programą, kad pasiekta milžiniška pažanga žemės ūkyje ir švietime.¹¹⁸ Buvo konstatuojama, kad perversmas yra ne „sporadinis, o organiškasis mūsų laisvo gyvenimo plėtros aktas, kuris susijungęs su visa mūsų tautinio atgimimo epocha <...> Vilties ir Vairo ideologijos įgyvendinimas“.¹¹⁹ Tais pačiais metais kaip gruodžio 17-oji legitimuojantis argumentas buvo cituojamas Platonas, kad valstybei valdyti reikia pasirėngti, supriešinant jį su ultrademokratine santvarka.¹²⁰

1936 m. radijo stotys transliavo Vinco Rastenio paskaitą apie valstybės santvarkos evoliuciją per paskutinį dešimtmetį.¹²¹ Minint perversmo dešimtmetį, laikotarpis paminėtas kaip tautinių jėgų koncentravimo ir ugdymo kelias ir formuluota idėja, kad 1925 m. mažoms tautoms kilo jų būties klausimas, kurį turėjo spręsti. Kaip atsakas radosi tautinės vienybės šūkis, kad reikia atsispirti pavojams, ir tautos akys nukrypo į asmenį, kuris visą gyvenimą buvo atidavęs tautai, kuris prisirišė Tautos vado pareigoms. Dabar antrasis šūkis – „iš savo medžiagos turime kurti“, kadangi per dešimtmetį įgijome daugiau pasitikėjimo savo jėgomis.¹²²

Gruodžio 17 d. dešimtmečio proga „Lietuvos aidas“ pasidalino spaudos perversmo metu apžvalga. Joje dominuoja komunistų grėsmės vaizdavimas ir režimo pasiekimų

¹¹⁶ Gruodžio 17-oji Klaipėdoje. *Lietuvos aidas*, 1935.12.19, Nr. 338, p. 5.

¹¹⁷ DEMANTAVIČIUS, Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius, 2015, p. 167.

¹¹⁸ V. L. Naujomis gairėmis. *Lietuvos aidas*, 1935.12.17, Nr. 332, p. 6.

¹¹⁹ Gruodžio 17 d. žygis buvo išganingas aktas. *Lietuvos aidas*, 1935.12.20, Nr. 338, p. 6.

¹²⁰ Ties gruodžio 17-ąja. *Lietuvos aidas*, 1935.12.17, Nr. 332, p. 4.

¹²¹ V. Rastenio paskaita apie gruodžio 17 d. *Lietuvos aidas*, 1936.12.18, Nr. 279, p. 3.

¹²² Iš savo medžiagos turime kurti (tautinės vyriausybės dešimtmečio proga). *Lietuvos aidas*, 1936.12.17, Nr. 580, p. 4.

demonstravimas.¹²³ Naudotas argumentas, kad parlamentarizmo laikotarpis buvo nusiukimas nuo mūsų tautos dvasios, valstybės valdymas buvo vykdomas „neatsižvelgiant į realius tautos reikalus“, kad „tvarkymasis pagal autoriteto principą labiausiai atitinka tautos gyvybinius reikalus“.¹²⁴

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje LTS organizuoti perversmo minėjimai pernelg nepakito, tik galime išvelgti jų didesnį reaktyvumą į politines realijas ir ryškiau artikuliuojamą paramą režimui paskelbiant rezoliucijas. Štai 1937 m. Kauno tautininkai gruodžio 17-osios sukaktuves minėjo Pažangos rūmuose. Minėjimo ceremonijoje dalyvavo Vincas Kemežys, vidaus reikalų viceministras gen. Julius Čeplikas, krašto apsaugos viceministras plk. B. Giedraitis, Eltos direktorius Pranas Dailidė, LTS Kauno tarybos atstovas Antanas Dilba.¹²⁵ Gen. J. Čaplikas savo kalboje gruodžio 17-ąją pavadino tautiniu sukilimu, pareiškė pasitikėjimą Tautos vadu ir jo gebėjimu vesti tautą.¹²⁶ P. Dailidė akcentavo, kad „gruodžio 17 d. posūkis panaikino partinį režimą ir davė vieningą vadovybę“.¹²⁷ Provincijos tautininkai surengė bendrus tautinių organizacijų posėdžius Šiauliuose, Utenoje, Ukmergėje, Kėdainiuose, Kaišiadoryse, Lazdijuose, Vilkaviškyje ir Pilviškiuose.¹²⁸ Kudirkos Naumiestyje, Kaišiadoryse ir Vilijampolėje įvykusiose gruodžio 17-osios minėjimuose buvo priimtos rezoliucijos, smerkiančios išsišokėlius ir dėkojančios tautinei vyriausybei už jų sutramdymą.¹²⁹ Perversmas legitimuotas įrodinėjant, kad paskutinį dešimtmetį pakilo piliečių kultūrinis lygis.¹³⁰

Paskutiniame minėjime buvo pabrėžta, kad valstybės gyvenimas eina nepaprastomis sąlygomis, todėl gruodžio 17 d. gali priminti patirtimi išmintus kelius, kuriais einant yra pavykę gyvenimą kurti, siekti ir progresuoti. Tradiciškai teigta, kad gruodžio 17-osios esmė ne partijomis suskaidyta, ne luomiškai išsidalinus, ne klasėmis sugrupuota, o vieningos atsakomybės pajautimu surišta, vienybės idėjomis sudrausmintą ir sutartinai bendros gerovė siekianti tauta¹³¹.

Kaip atskleidžia surinkti istoriniai duomenys, ketvirtajame dešimtmetyje LTS iniciatyva buvo organizuojami valstybinei šventei prilygstantys gruodžio 17-osios minėjimai visoje Lietuvoje, kuriais perversmo legitimacijos buvo siekiama įtvirtinant Prezidento ir kariuomenės kaip valstybės išgelbėtojų vaidmenį, išryškinant Vyriausybės laimėjimus užsienio politikoje, ekonominiame ir socialiniame gyvenime.

¹²³ Gruodžio 17 spaudoje prieš dešimtį metų. *XX amžius*, 1936.12.17, Nr. 149, p. 5.

¹²⁴ 1926–1936. *Lietuvos aidas*, 1936.12.17, Nr. 580, p. 4.

¹²⁵ Per 11 paskutiniųjų metų Lietuva sustiprėjo ir viduje ir tarptautiškai. *Lietuvos aidas*, 1937.12.18, Nr. 575, p. 2.

¹²⁶ *Ten pat.*

¹²⁷ *Ten pat.*

¹²⁸ Gruodžio 17 d. minėjimai. *Lietuvos aidas*, 1938.12.19, Nr. 575, p. 1.

¹²⁹ Provincija pasmerkia išsišokėlius. *Lietuvos aidas*, 1938.12.19, Nr. 575, p. 1.

¹³⁰ 12 metų. *Lietuvos aidas*, 1938.12.18, Nr. 573, p. 3.

¹³¹ *Ten pat.*

Radikalūs „Jaunosios Lietuvos“ minėjimų akcentai

LTS organizuoti masiniai gruodžio 17 d. minėjimai suteikė postūmį jaunalietuviams prisijungti prie tautininkų organizacijų rengiamo perversmo minėjimo. Kaip rodo surinkti duomenys, jaunalietuviai gruodžio 17 d. sukaktuves Kauno miesto, Fredos ir Šančių skyriuose pradėjo minėti 1932 m. Sukakties proga buvo suorganizuotos sueigos ir skaitomos paskaitos. Antai Šančių skyriuje paskaitą skaitė perversmo dalyvis Jurgis Kiaunė, buvo rodomi perversmo atvaizdai.¹³²

1933 m. gruodžio 17-osios minėjimo geografija jaunalietuvių gretose išsiplėtė. Alytuje buvo surengtas „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos tėvų ir skyrių pirmininkų suvažiavimas, laikytos šv. Mišios, buvo perskaitytos paskaitos „Gruodžio 17 d. uždaviniai lietuvių tautai“, „Gruodžio 17 jaunimui“, „Padėjimas prieš Gruodžio 17“.¹³³ Spauldoje aptikome duomenų, rodančių, kad 1933 m. minėjimai buvo surengti Eržvilke, Veiviržėnuose ir Sirutiškyje¹³⁴, o 1935 m. gruodžio 17-osios minėjimai buvo surengti jau visuose jaunalietuvių skyriuose. 1938–1939 m. galime užčiuopti tendenciją rengti bendrus tautinių organizacijų posėdžius, prie kurių prisijungė ir jaunalietuviai. Ši tendencija ypač ryški provincijoje. Štai 1938 m. tautininkai surengė bendrus visų tautinių organizacijų posėdžius Šiauliuose, Utenoje, Ukmergėje, Kėdainiuose, Kaišiadoryse, Lazdijuose, Vilkaviškyje ir Pilviškiuose.¹³⁵ 1939 m. bendri minėjimai surengti Rokiškyje, Utenoje, Šiauliuose, Ukmergėje, Kėdainiuose, Lazdijuose, Vilkaviškyje, Pilviškyje.¹³⁶ Tuo tarpu 1937 m. „Jaunosios Lietuvos“ Kauno skyrius perversmo sukaktį minėjo Pažangos rūmuose, meninę programą atliko korporacijų „Filiae Lithuaniae“ ir „Neo – Lithuania“ menininkai.¹³⁷ 1939 m. „Jaunosios Lietuvos“ Kauno skyrius minėjo J. Jablonskio mokykloje kartu su tautininkais.¹³⁸

Gruodžio 17 d. minėjimo reikšmės jaunalietuvių gretose sutapo su LTS renginiuose komunikuotomis reikšmėmis, buvo aktualizuojami Seimo ir politinių partijų valdymo pragaištingumas ir tautinės vyriausybės laimėjimus reprezentuojantys vaizdiniai. Jaunalietuvių minėjimai išsiskyrė radikalia ir agresyvia retorika, nukreipta prieš kairiąsias partijas ir jų valdymą, kas nebuvo būdinga LTS. Štai 1936 m. „Jaunojoje kartoje“ kairiosios partijos buvo kaltinamos, kad vedė Lietuvą „į socialbolševikinį glėbį“. Jų valdymo periodas buvo vaizduojamas kaip bolševikinės grėsmė, „visi atsimena, kai suplevėsavo raudonos vėliavos“, „padugnių būriai daužė antausius Lietuvos veteranams“, „bandos su šautuvais ir revolveriais bastėsi, norėdamos paimti valdžią“.¹³⁹ Radikali retorika dominavo ir aukštinant perversmo vykdytojus, „taurieji Lietuvos sūnūs nušlavė tuos,

¹³² Kronika. *Lietuvos aidas*, 1932.12.19, Nr. 288, p. 6.

¹³³ Mes dirbam ir rašom. *Jaunoji karta*, 1933, Nr. 51, p. 856.

¹³⁴ *Ten pat.*

¹³⁵ Gruodžio 17 d. minėjimai. *Lietuvos aidas*, 1938.12.16, Nr. 575, p. 1.

¹³⁶ *Ten pat.*

¹³⁷ Šiandien jaunalietuviai mini gruodžio 17-ąją. *Lietuvos aidas*, 1937.12.19, Nr. 557, p. 5.

¹³⁸ *Ten pat.*

¹³⁹ *Ten pat.*

kuriems Lietuva buvo eksperimento laboratorija įvairiems „izmams“. Tai nei tautos, nei valstybės šventė, bet bus įrašyta stambiomis raidėmis į Lietuvos istoriją. Prasidėjo naujas periodas, nėra tokios ūkio šakos ar valstybės gyvenimo srities, kurioje nebuvo padaryta pažanga¹⁴⁰. To įrodymui pateikti statistiniai mokyklų statybos, pramonės darbininkų skaičiai, žemės dalybos ir nusausinimo darbų skaičiai.¹⁴¹

Tokios pačios reikšmės buvo palaikomos ir 1937 m., kai akcentuota, kad gruodžio 17 d. atvedė į didelius ekonominius, kultūrinius, tautinius ir politinius laimėjimus, apžvelgtos gruodžio 17-osios žygį nulėmusios aplinkybės. Pabrėžtas kairiųjų partijų valdymo pavojus, aktualizuota komunistų demonstracija 1926 m. birželio 13 d., bolševikiška agitacija, bedarbystė, ūkininkų apleidimas, pabrėžta, kad nerimas buvo apėmęs visą kraštą, tačiau įvyko „ieškotasis išsigelbėjimas“¹⁴². Po šio posūkio susiformavo tvirta, pastovi ir autoritetu grindžiama valdžia.¹⁴³ Galiausiai prieita prie išvados, kad gruodžio 17-oji būtina tautos egzistencijai, ji kyla iš tautos idealo – laisvės supratimo.¹⁴⁴

Jaunlietuvių rengiamiems gruodžio 17 d. minėjimams buvo būdinga radikali retorika, kuri pasireiškė kairiųjų partijų sumenkinimu, jų prilyginimu bolševikams ir tokiu pačiu radikaliais akcentais pasižymėjusiu perversmo organizatorių aukštinimu.

Gruodžio 17-oji – studentų tautininkų vienybės diena

Kaip rodo mūsų surinkti duomenys, Vytauto Didžiojo universiteto studentų tautininkų korporacija „Neo – Lithuania“ gruodžio 17 d. sukaktį pradėjo minėti 1931 m. Ta proga įvyko studentų tautininkų sueiga – alutis. Minėjimas prasidėjo korporacijos pirmininko A. Diržio sveikinimo žodžiu, vėliau sekė Jono Lapėno, P. Čibiro ir Vytauto Kavolio paskaitos.¹⁴⁵ Istorinių šaltinių, atskleidžiančių tąkart komunikuotas reikšmes, mums aptikti nepavyko.

1933 m. tautininkų studentų organizacijos „Neo – Lithuania“, „Samogitia“ ir atsargos karininkų korporacija „Ramovė“ gruodžio 17 d. sukaktį minėjo VDU Medicinos fakulteto rūmuose, kuriuose susirinko keli šimtai studentų.¹⁴⁶ Akivaizdu, kad perversmo sukakties minėjimas buvo suvoktas kaip studentų tautininkų vienybės diena. Beje, visos šios organizacijos 1940 m. pasirašė broliškumo aktą.¹⁴⁷

Minėjimo ceremonija prasidėdavo Tautos himnu ir jau mirusių perversmo veikėjų pagerbimu tylos minute. Vėliau kalbėjo visų organizacijų atstovai, kurių pasisakymai

¹⁴⁰ *Ten pat.*

¹⁴¹ L. Ainis. Nepasitenkinti pasiektais tikslais. *Jaunoji karta*, 1936, Nr. 51, p. 1026.

¹⁴² Dr. Germantas. Gruodžio 17 dienos posūkis. *Jaunoji karta*, 1937, Nr. 51, p. 1041–1042.

¹⁴³ *Ten pat.*

¹⁴⁴ *Ten pat.*

¹⁴⁵ Korporacija „Neo – Lithuania“ paminėjo gruodžio 17 d. *Lietuvos aidas*, 1931.12.19, Nr. 288, p. 6.

¹⁴⁶ Minėjo gruodžio 17 d. *Lietuvos aidas*, 1933.12.18, Nr. 287, p. 7.

¹⁴⁷ *Tautinės minties kelio*. Red. J. Puzinas ir J. P. Laukaitis, Čikaga, 2012, p. 158.

pasižymėjo aštriu tonu, suteikiant perversmui „esminio lūžio taško“ valstybės raidoje reikšmę bei įsipareigojimą „būti kaip tie, kuriems užteko septyniolikos žodžių išvaikyti susikompromitavusį Seimą“. Ceremonija baigta simboliškai išreiškiant pasitikėjimą Prezidentu ir kariuomene, buvo pasiūstas sveikinimas Prezidentui, krašto apsaugos ministrui ir kariuomenei bei priimta rezolucija, pademonstravusi ryžtą paversti universitetą tautiškos dvasios įstaiga.¹⁴⁸ Šioje vietoje reikia pabrėžti, kad apie universiteto lietuvinimą tais pačiais metais prabilo ir „Lietuvos aidas“. Taigi gruodžio 17 d. studentų gretose buvo aktualizuota siekiant aiškių politinių tikslų universitete.

Tais pačiais metais studentų laikraštyje „Akademikas“ buvo palaikomos trys gruodžio 17-osios reikšmės: a) rašyta, kad toji diena „davė linkmę ir nusagstė gairėmis mūsų savitą Lietuvos kelią“¹⁴⁹, b) akcentavo studentų kaip perversmo dalyvių ryšį su gruodžio 17-ąja, pabrėžta, kad „studentas ir karininkas, ir valdininkas, ir Seimo narys, ir kas tik norite“, kad jis „apsiginklavęs ėjo sargybą ne vienoje vietoje, o studentė stiprino buterbrodais, budinčius uoliai jiems pavestose pareigose“¹⁵⁰, c) aktualizavo „revoliucinę dvasią“, nepaskęsti chaoso ir nuolat eiti pirmyn.¹⁵¹

1934 m. studentų tautininkų rengtame minėjime buvo palaikomos visos mūsų jau anksčiau išvardytos reikšmės. Studentų vienybė ir pasitikėjimas Tautos vadu pareikštas „Akademiko“ laikraštyje išspausdintuose tekstuose ir eilėraščiuose, kuriuose aktualizuoja, kad perversmas „grąžino Lietuvai garbę“, „raudonas internacionalo vėliavas nugludino“, „sutramdė tėvynės sprogdintojus“.¹⁵² Laikraštyje išspausdinti eilėraščiai „17“ ir „Gruodžio 17“¹⁵³ rėmėsi šūkiu „Vesk mus, vade!“ ir reiškė ištikimybę Tautos vadui.¹⁵⁴ Šešių studentų tautininkų korporacijų „Neo – Lithuania“, „Filiae – Lithuaniae“, „Ramovė“, „Samogitia“, „Sudavia“ ir „Šarūnas“ dalyvavimas turėjo išreikšti studentų tautininkų vienybę. Be to, Leono Kenstavičiaus tekste akcentuota, kad gruodžio 17 d. minėjimas sujungė „vienodo galvojimo, vienodo veikimo tautiškas korporacijas“. Greta tautininkiškos dvasios ir studentijos vienybės akcentavimo istoriniai vaizdiniai turėjo tarnauti ateičiai. L. Kenstavičius pabrėžė, „kad perversmo dvasia gyva ir kad darbas dar nebaigtas, kad perversmo mintys nėra suprastos universitete“. Tai liudijo, jog perversmo atminties vaizdiniais buvo siekiama pagrįsti universiteto legitimaciją. „Šiandien iš katedrų pasigirsta antitautinė giesmė, <...> grojama antitautiška simfonija, tautinis šūkis susiduria su užgauliojimais, universiteto autonomijoje auga valstybės priešai. <...> tautiškoji studentija dar turi padaryti universitete antrą gruodžio 17 d.“ Taigi studentams perversmo minėjimas tapo įkvėpimo šaltiniu kovojant dėl universiteto lituanizacijos.

¹⁴⁸ Tautiškoji VD universiteto studentija iškilmingai paminėjo 17 Gruodžio sukaktuves. *Lietuvos aidas*, 1933.12.19, Nr. 287, p. 6.

¹⁴⁹ Stud. Diržys. Gruodžio 17-oji ir studentija. *Akademikas*, 1933, Nr. 17, p. 1.

¹⁵⁰ *Ten pat*.

¹⁵¹ *Ten pat*.

¹⁵² Pergalė, *Akademikas*, 1934, Nr. 19, p. 1.

¹⁵³ *Ten pat*, p. 438.

¹⁵⁴ F. Breimeris. Gruodžio 17 d. *Akademikas*, 1934, Nr. 19, p. 2.

Susirinkime kalbėjo perversmo dalyvis atsargos kpt. Vytautas Steponaitis. Jis pabrėžė, kad perversmo idėja gimė „karininkijoje ir „Neo – Lithuania“ tarpe“. Visos studentų korporacijos akcentavo, kad eis „glaudaus bendradarbiavimo keliu“, ir „valstybės renesanso proga priėmė deklaraciją, remiančią vyriausybės žygius vokiečių imperializmui užkirsti ir prašė imtis griežčiausių priemonių prieš teotonų kėsinimąsi į mūsų tautos laisvę“.¹⁵⁵ Tai buvo tiesioginė reakcija į tuo metu vykusius Klaipėdos vokiečių organizacijų teismo procesus.

1935 m. „Neo – Lithuania“ ir „Filiae – Lithuaniae“ perversmą minėjo kartu. Kaip ir įprasta, minėjimas prasidėjo tautos himno giedojimu, atidarymo kalbą sakė Bronius Nemickas, paskaitą skaitė Vladas Mironas, kuris dalinosi atsiminimais apie perversmą, o minėjimo pabaigoje buvo sugiedotas „Gaudeamus“.¹⁵⁶ Šįkart visų korporantų ir korparančių dalyvavimas buvo būtinas. Šio minėjimo metu „Akademikas“ ieškojo gilesnės perversmo legitimacijos ir iš dalies tai susiškaukia su tautininkų mėginimais susieti perversmą su viltininkų idėjomis. „Atgimusios tautos rūmas pradėtas statyti ne iš savo krašto pilkų, lietuvių širdžiai taip brangių akmenų, bet svetimų kraštų turtais ir idėjomis remiantis“. Įvardijama, kad „perversmą paskatino kairiosios demokratijos partijų anarchiškas valdymas, skatino patriotus valdžią imti į savo rankas“.¹⁵⁷ Analo-giška tautiškumo idėjomis grįsta gruodžio 17 d. legitimacija buvo komunikuojama ir 1936 m., kai teigta, kad „istorinis likimas gražino lietuviams Lietuvą su kūnu ir siela. Bet jis nemokėjo ir nenorėjo jos suprasti. Norėjo iš jos daug imti, bet nieko jai neduoti. Turėjo ateiti Gruodžio 17 d. ir parodyti naujus Lietuvos valstybės dvasinio brendimo ir medžiaginio stiprėjimo kelius ir priemones“.¹⁵⁸

1937 m. „Neo – Lithuania“ rūmų salėje gruodžio 17-osios metines minėjo „Neo Lithuania“, „Filiae – Lithuaniae“ ir „Ramovės“ koorporacijos. Ceremonijos metu sugiedotas Tautos himnas, Kazio Ališausko kalba pabrėžė studentijos sąsajas su gruodžio 17 d. „Studentams tautininkams tai antroji atgimimo diena, kadangi dienos laimėjimu buvo sukurti ir konkretizuoti tautinės veiklos pradai“.¹⁵⁹ Apie perversmo minėjimą 1939 m. mums pavyko aptikti itin mažai duomenų, tačiau galime užčiuopti gruodžio 17 d. minėjimo siaurėjimo tendenciją, kadangi sukaktį minėjo tik „Neo – Lithuania“ korporacija. Minėjime buvo tradiciškai konstatuota, kad „gruodžio 17-oji – lietuvių pergale, teigta, kad daugiau lietuviškai galvojančių lietuvių. Tautinė linkmė nenugalima ir teisingas kelias“.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Tautiškoji V. D. universiteto studentija gyvena valstybės reikalais. *Lietuvos aidas*, 1934.12.17, Nr. 287, p. 4.

¹⁵⁶ „Filiae – Lithuaniae“ ir „Neo – Lithuania“ minėjo gruodžio 17 d. *Lietuvos aidas*, 1935.12.16, Nr. 330, p. 2.

¹⁵⁷ Gruodžio 17 d. *Akademikas*, 1935, Nr. 20, p. 3–4.

¹⁵⁸ Vl. Nausėdas. Kelios mintys Gruodžio 17-osios proga. *Akademikas*, 1936, Nr. 20, p. 401–402.

¹⁵⁹ Studentai minėjo gruodžio 17 d. *Lietuvos aidas*, 1937.12.18, Nr. 575, p. 2.

¹⁶⁰ Kelios mintys baigiant ir pradędant. *Akademikas*, 1939, Nr. 20, p. 289–290.

Gruodžio 17 d. perversmo legitimacija Krikščionių demokratų partijos spaudoje

Krikščionys demokratai kartu su tautininkais ir kariuomene dalyvavo 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo organizavime ir įvykdyme, o Leonas Bistras ir Petras Karvelis užėmė ministrų postus A. Voldemaro Vyriausybėje. Po Seimo paleidimo 1927 m. balandžio 12 d. partija buvo nušalinta nuo valdžios ir perėjo į opoziciją. Nepaisant to, kad krikdemai atsidūrė tautininkų režimo opozicijoje, jos spaudoje galime užčiuopti fragmentiškų perversmo legitimacijos epizodų.

Pirmaisiais mėnesiais po perversmo LKDP aktyviai gynė jo organizatorius ir dalyvius bei siekė perversmui suteikti daugiau legitimacijos. Krikdemų spaudoje buvo kritikuojama M. Sleževičiaus vyriausybė ir jos posūkis bolševizacijos ir polonizacijos kryptimi.¹⁶¹ Buvo publikuoti Degučių pavasarininkų sveikinimai Prezidentui ir linkėjimai vesti tautą „tikru tautybės ir lietuviybės keliu“¹⁶². Aukštinama kariuomenė, kurios „šventu pasiryžimu ir didžiu, gyvos Tėvynės meilės įkvėptu, Gruodžio 17-osios žygiu yra nušluostyta nuo mūsų Tėvynės veido nepelnyta gėda, kurią užtraukė negarbinga socialistų valdžia“.¹⁶³ „Darbininke“ teigiama, kad „gruodžio 17 sukėlė geros valios žmonių širdyse daug gryno džiaugsmo“.¹⁶⁴ Nėgama to, pirmaisiais mėnesiais po perversmo krikščionys demokratai viešojoje erdvėje aktyviai gynė karininkiją nuo socialdemokrato Jeronimo Plečkaičio „koliojimų“.¹⁶⁵ Taigi kol LKDP jautėsi tvirtai valdžioje, viešojoje erdvėje matome aki-vaizdžias krikščionių demokratų pastangas legitimuoti gruodžio 17-osios perversmą.

Aiškų krikdemų pozicijų pasikeitimą matome minint pirmąsias perversmo metines. Tuomet pradėtas teisinti perversmo faktas, tačiau pradėtas nuosaikiai kritikuoti tautininkų režimas. Perversmą organizavę ir įvykdę kariai ir toliau buvo aukštinami, vadinami „drąsiais kariais, idealistais jaunuoliais <...> kilniais pasiryžėliais“. Tuo tarpu vėliau pradėta formuoti tautininkų politinė diktatūra pradėta abejoti: „Jei mes pateisinome ir priėmėme patį 17 dienos faktą kaip radikalią ir iš teisėtumo normas išsilaužančią priemonę, kad apsisaugotų nuo didesnių nelaimių, tai paaiškėjus, kad tą priemonę ketinama praplėsti išjudinimui ir iškreipimui pačių pagrindinių valstybinio sugyvenimo ir teisėtumo sąvokų, mes savo laiku pasisakėme aiškiai prieš tokius gilinimo metodus.“¹⁶⁶ Panašios pozicijos laikėsi ir Darbo federacijos leistas „Darbininkas“, kuris, minėdamas pirmąsias perversmo metines, pareiškė, kad „gruodžio 17 d. Lietuva džiaugsmingai sutiko pirmuosius tos dienos spindulius <...> tačiau dabartinių tautos vadų kūrybinė galia arba

¹⁶¹ Ką jie gina? *Rytas*, 1927.01.26, Nr. 20, p. 1.

¹⁶² Sveikinimai Resp. Prezidentui ir kariuomenei. *Rytas*, 1927.01.18, Nr. 14, p. 3.

¹⁶³ K. Nakauskas. Po to kas įvyko. *Darbininkas*, 1927.01.16, Nr. 3, p. 1.

¹⁶⁴ Lietuvos darbininkai ir gruodžio perversmas. *Darbininkas*, 1927.01.23, Nr. 4, p. 1.

¹⁶⁵ Socialdemokratų agitacijos metodai. *Rytas*, 1927.01.12, Nr. 12, p. 1.

¹⁶⁶ Gruodžio 17-oji diena. *Rytas*, 1927.12.17, Nr. 285, p. 1.

išsekusi, arba per menka¹⁶⁷. Šie duomenys taip pat rodo, kad gruodžio 17 d. atmintyje atsispindi tiek tautininkų, tiek valstiečių liaudininkų kritika.

Tokia krikdemų tradicija buvo tęsiama ir 1929 m., kai „Rytas“ citavo Tautininkų sąjungos pirmininką Joną Lapėną ir iškėlė po perversmo pasiektus laimėjimus, „bešališkumą, teisingumą, A. Voldemaro pasiekimus užsienio politikoje bei ėjimą link Seimo rinkimų“, bet išspausdino ir valstiečio liaudininko Zigmo Toliušio laišką, kuriame tautininkų valdžia buvo laikoma „nepilna“ ir akcentuojama, jog „būtų daugiau pasiekta, jeigu prie krašto valdymo būtų pritrauktos krašto pasitikėjimą turinčios grupės“¹⁶⁸.

Kaip rodo spaudos analizė, 1930–1935 m. krikščionys demokratai gruodžio 17-osios nepaminėjo, tačiau, minint dešimtąsias perversmo metines, „XX amžiuje“ skaitytojams buvo priminta „krūvina komunistinio pavojaus grėsmė, baisiausia kilpa, kabojusti Lietuvai ant kaklo, sukirmijusios ir iš vidaus supuvusios vyriausybės veikla, tūkstančiai gražiausių jaunuolių karių, pasiryžusių mirti“. Taigi matome, kad krikščionys demokratai gruodžio 17 d. perversmą vertino palankiai ir spaudoje mėgino suteikti jam daugiau legitimumo, tačiau tuo pat metu straipsnyje akcentuojamas neigiamas krikščionių demokratų dalyvavimas perversme.¹⁶⁹ Šie fragmentiški duomenys sudaro sąlygas užčiuopti tendenciją, kad krikščionys demokratai teigiamai vertino perversmo faktą, siekė suteikti jam daugiau legitimumo, tačiau tautininkų valdymą siejo su neigiamomis konotacijomis ir nuosaikiai jį kritikavo.

Išvados

Viešojoje erdvėje, 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo dalyvių publikuotuose atsiminimuose perversmo priežastimi buvo nurodyta kairiųjų partijų pergalė Seimo rinkimuose, reprezentuoti pasirengimo perversmui, konspiratyvios trejetų organizacijos kariuomenėje kūrimo, Vyriausiojo štabo užėmimo, Seimo išvaikymo, ministrų suėmimo ir plk. A. Jakaičio bei plk. K. Škirpos mėginimų inspiruoti pasipriešinimą perversmininkams bei studentų pastangos kontroliuoti telefono pokalbių epizodai.

Tyrimas atskleidė tendencijas, jog perversmo legitimacijai skirtingose komunikacinėse terpėse buvo naudojami skirtingi vaizdiniai. Bolševikinio perversmo pavojaus vaizdinys intensyviausiai buvo naudojamas kariuomenėje ir LTS organizuotose gruodžio 17 d. minėjimuose 1927–1932 m. Jis turėjo legitimuoti kariuomenės dalyvavimą perversme ir generuoti kariuomenės kaip valstybės gelbėtojos nuo bolševizmo vaizdinį, akcentuojant, jog pirmą kartą kariuomenė išgelbėjo Lietuvą Nepriklausomybės kare, o antrą – 1926 m. gruodžio 17 d. Nepriklausomybės karo įvaizdžio reikšmės turėjo sustiprinti A. Smetonos simbolinį kapitalą, o kariuomenės valdžios perdavimo epizodas – formuoti Prezidento

¹⁶⁷ Gruodžio sukaktuvėms. *Darbininkas*, 1927.12.17, Nr. 51, p. 1.

¹⁶⁸ Laikraščių apžvalga. *Rytas*, 1929.12.17, Nr. 286, p. 1.

¹⁶⁹ Gruodžio 17 spaudoje prieš dešimtį metų. *XX amžius*, 1936.12.17, Nr. 149, p. 5.

kaip tautos gelbėtojo įvaizdį. Greta bolševikinės grėsmės argumento perversmo legitimacijai dažniausiai buvo pasitelkti Vyriausybės pasiekimai po perversmo, perversmo šaknų mėginta ieškoti viltininkų ideologijoje ar „tautos dvasioje“. LTS inicijuotuose gruodžio 17 d. minėjimuose visoje Lietuvoje buvo mėginama sutelkti ir pademonstruoti plačią visuomenės paramą ir ištikimybę A. Smetonos valdymui ir jo vedamai politikai. Tai buvo atliekama organizuojant minėjimus, savo forma prilygstančius kitoms valstybinės šventėms, o parama Prezidentui išreiškiama siunčiant sveikinimus, šaukiant „Valio!“, priimant rezoliucijas, smerkiančias režimo priešus ir palaikančias Prezidento politiką. „Jaunosios Lietuvos“ ir „Neo – Lithuania“ minėjimuose galime užčiuopti radikalizmo apraiškų ir išnaudoti perversmo vaizdinį siekiant VDU lietuvinimo. LKDP prie perversmo legitimacijos prisidėjo palankiai vertindama perversmo faktą bei ją įvykdžiusią karininkiją. Ši nuostata išliko nepasikeitusi ir partijai atsidūrus opozicijoje, tačiau tuomet jau buvo pradėtas nuosaikiai kritikuoti tautininkų režimas, o ne perversmo faktas.

Perversmo legitimacijai buvo išnaudojama tik dalis jo dalyvių atsiminimuose reprezentuotų siužetų. Seimo išvaikymo, telefonų pokalbių Kauno telefonų stotyje kontrolės, visuomenės džiugesio sužinojus apie perversmą vaizdiniai buvo naudojami perversmo legitimacijai ir turėjo parodyti visuomenės pritarimą. Šiam diskursui prieštaraujantys perversmo vaizdiniai, kuriuose buvo reprezentuojami jo organizatorių konspiraciniai veiksmai, ministrų suėmimai, pasipriešinimas perversmininkams, akcentuojamas perversmo neteisėtumas buvo išstumti iš viešojo diskurso. Kaip rodo mūsų tyrimas ir plk. V. Skorupskio atsiminimų išstūmimo iš viešosios erdvės atvejis, į kovą prieš tautininkų diskursui prieštaraujančią perversmo atmintį buvo įsitraukęs pats A. Smetona. Tuo tikslu jis valstybiniu lygiu pavedė suformuoti komisiją, kuriai vadovavo užsienio reikalų ministras, o ją sudarė aukšti karininkai, kurie tyrė plk. V. Skorupskio atsiminimų parašymo aplinkybes, atsiminimų autorius buvo atleistas iš karo tarnybos ir viešojoje erdvėje pasmerktas A. Smetonai lojalios Lietuvos kariuomenės Savanorių sąjungos. Šis atvejis gali liudyti mechanizmą, kaip režimas mėgino užgniaužti jam nepalankių istorinių vaizdinių platinimą. Tuo galima paaiškinti, kodėl tarpukariu publikuota vos keletas perversmo dalyvių atsiminimų.

Šaltinių sąrašas

1. *Akademikas*. 1933, Nr. 17; 1934, Nr. 19; 1935, Nr. 20; 1936, Nr. 20; 1939, Nr. 20.
2. *Darbininkas*. 1927.01.16; Nr. 3; 1927.12.17, Nr. 51.
3. *Jaunoji karta*. 1933, Nr. 51; 1936, Nr. 51 ; 1937, Nr. 51.
4. *Karys*. 1927, Nr. 50; Nr. 51–52; 1928, Nr. 51; 1929, Nr. 49–50; 1930, Nr. 1, Nr. 51; 1931, Nr. 1; Nr. 54; 1932, Nr. 1; 1933, Nr. 52; 1935, Nr. 24.
5. *Kardas*. 1927, Nr. 35.
6. *Naujoji Romuva*. 1931, Nr. 1.

7. LCVA. F. 383, ap. 2, b. 845, b. 604, 605; f. 384, ap. 7, b. 1429; ap. 2, b. 845.
8. *Lietuva*. 1927.12.19, Nr. 286.
9. *Lietuvos aidas*. 1928.12.18, Nr. 262; 1928.12.19, Nr. 263; 1929.12.16, Nr. 286; 1929.12.18, Nr. 289; 1931.12.19, Nr. 292; 1931.12.17, Nr. 288; 1933.12.16, Nr. 250; 1932.12.17, Nr. 287; 1932.12.19, Nr. 288; 1933.12.18, Nr. 286; 1933.12.19, Nr. 287; 1934.12.17, Nr. 287; 1935.12.17, Nr. 332; 1935.12.18, Nr. 330; 1935.12.19, Nr. 338; 1935.12.20, Nr. 333; 1936.12.17, Nr. 580; 1936.12.18, Nr. 279; 1937.12.18, Nr. 573; 1938.12.19, Nr. 575; 1939.12.17, Nr. 777.
10. *Lietuvos žinios*. 1927.12.19, Nr. 14; 1927.12.20, Nr. 254; 1928.12.17, Nr. 251; 1928.12.19, Nr. 263.
11. *Mūsų kraštas*. 1934.12.18, Nr. 50; 1935.12.20, Nr. 50.
12. *Naujoji Romuva*. 1931, Nr. 1.
13. *Rytas*. 1927.01.26, Nr. 20; 1927.01.12, Nr. 12; 1927.12.17, Nr. 285; 1929.12.17, Nr. 286.
14. *Trimitas*. 1931, Nr. 52; 1934, Nr. 50.
15. *XX amžius*. 1936.12.17, Nr. 149.

Literatūra

1. BUTKUS, Zenonas. Jei opozicija gauna paramą iš svetur. *Kultūros barai*, 8–9, 1995, p. 80–84.
2. EIDINTAS, Alfonsas. *A. Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012.
3. KASPARAVIČIUS, Algimantas. LKP tikslai ir veikla III seimo rinkimuose. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 1999, Nr. XLI, p. 24–30.
4. KASPARAVIČIUS, Algimantas. *1926-ųjų gruodžio 17-osios priedaidų eskizai. Valstybės vidaus ir užsienio politinių problemų sanglauda*. Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys. Vilnius, 1999, p. 540–551.
5. KASPARAVIČIUS, Algis Povilas. *Vlado Skorupskio liudijimai apie gruodžio septynioliktosios perversmą. Lietuvos III Seimas – 1926–1927 išbandymų metai*. Sud. S. Kaubrys, A. Vyšniauskas, Vilnius, 2013, p. 79–92.
6. KUODYS, Modestas. *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
7. LOPATAS, Raimundas. *Authoritarian Regime in Interwar Lithuania: Circumstances, Legitimation, Conception*. Vilnius, 1998.
8. MAČIULIS, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 m.* Vilnius, 2005.
9. MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Vilnius, 2017.
10. NEFAS, Mindaugas. *Dvasios aristokratai. Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.* Vilnius, 2019.
11. JAKŠTYŠ, Gintautas. Lietuvos karo mokyklos tradicijos 1919–1940. *Karo archyvas*, Nr. XXX, 2015, p. 289–316.
12. PETRONIS, Vytautas. The Emergence of Lithuanian Radical Right movement 1922–1927. *Journal of Baltic studies*, 46(1), 2015, p. 77–95.

13. REYES, Anthony. Strategies of legitimization in political discourse: from words to actions. *Discourse and Society*, 22(6), 2011, p. 781–807.
14. RUDIS, Gediminas. *Autoritarizmo laikotarpis (1927–1939). Lietuvos istorija, Nepriklausomybė (1918–1940)*. T. X, d. I, D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičėnionis, Vilnius, 2013.
15. ROMERIS, Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990.
16. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo modernių laikų tyrimams problemos. Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo*. Sud. A. Nikžentaitis, Vilnius, 2011, 45–46.
17. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Praeitis kaip konflikto šaltinis*. Vilnius, 2011.
18. SAFRONOVAS, Vasilijus. Who fought for national freedom? On the significance of the Great War in interwar Lithuania. *Acta – Baltico Slavica*, 42, 2018, p. 190–215.
19. SAFRONOVAS, Vasilijus; JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAREIKIS, Vygantas; VITKUS, Hektoras. *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*. Klaipėda, 2018.
20. STAKELIŪNAITĖ, Danutė. 1926 m. gruodžio 17 padarinių legalizavimas: Lietuvos valstiečių liaudininkų vadovybės pozicija. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, Nr. XLI, 1999, p. 34–39.
21. SKORUPSKIS, Vladas. *La Resurrection L' un peuple 1918–1928. Souvenirs d'un témoin des événements militaires en Lithuanie*. Paris: Charles-Lavauzelle & Co 1930.
22. ŠVOBA, Jonas. *Seiminė ir Prezidentinė Lietuva*. Vilnius, 1990.
23. TAMOŠAITIS, Mindaugas; SVARAUSKAS Artūras. *Nuo Kazio Griniaus iki Antano Smetonos valdžios ir opozicijos santykiai Lietuvoje 1926–1940 m.* Vilnius, 2004.
24. *Tautinės minties kelio*. Red. J. Puzinas ir J. P. Laukaitis, Čikaga, 2012.
25. TRUSKA Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.
26. URBONAS, Jonas Simonas. *Kariūno atsiminimai*. Kaunas, 1931.
27. VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose 1927–1940*. Vilnius, 2004.
28. ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija 1927–1940 t. I*. Vilnius, 2007.

The Memory and Legitimacy of the 1926 December Coup in Interwar Lithuania

Dr. Kęstutis Kilinskas

Klaipėda University, Institute of Baltic Region History and Archaeology, H. Manto st. 84, Klaipėda
E-mail: kestutis.kilinskas@gmail.com

Summary

The nationalist regime guarded the 1926 December 17 memory, and in the public space they presented only those memories that coincided with the formed discourse justifying the coup. Individual images of the coup, competing with and opposing the discourse, were pushed out of public discourse by means of censorship and condemnation of the author of unfavorable memories, through organizations loyal to and in favor of the regime. 1926 December 17 in the army was remembered with the help of images, in which the unity of the army and the President was actualized, the threat of the Bolsheviks and the transfer of power to A. Smetona were emphasized. The Union of Nationalists linked the legitimacy of the coup not only to the threat of the Bolsheviks, which remained an important highlight of the commemoration, but also to the opposition of the democratic period of the interwar Lithuania and the subsequent epoch after the coup. In the forties coup d'état was legitimized by representing the government's achievements in foreign policy, education, social and cultural fields. The Lithuanian Christian Democratic Party favored the officers and the fact of the coup, therefore it contributed to the legitimacy of the coup. This attitude remained unchanged after the party found itself in opposition, although at that time moderate criticism of the nationalist regime had already begun.

Gauta / Received 2020 08 18
Priimta / Accepted 2020 11 21